

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Філологічний факультет
Кафедра сучасної української мови

**ФУНКЦІЙНО-СИНТАКСИЧНІ ПАРАМЕТРИ
РЕЧЕНЬ З ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ ТА
ЛІНГВОДИДАКТИКА**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

здобувач другого рівня вищої освіти
ОПП «Українська мова та література»
спеціальності 014 Середня освіта
Мельник Наталія Іванівна

Керівник: кандидат філологічних наук,
асист. Тесліцька Г. І.

Рецензент:

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри №7

Від «25» листопада 2024 р.

Зав. кафедри _____ Шабат-Савка С.Т.

Чернівці – 2024

ЗМІСТ

Анотація	3
Декларативне ствердження здобувача освіти про дотримання доброчесності у кваліфікаційній роботі	5
ВСТУП	6
Розділ 1. Однорідність як семантико-синтаксична категорія речення в сучасній лінгвістиці	10
1.1. Наукові засади дослідження речень з однорідними членами	10
1.2. Формально-синтаксична категорія сурядності ускладненого простого речення із однорідними членами.....	13
1.3. Типологія семантико-синтаксичних відношень та засобів зв'язку між однорідними членами речення....	17
1.3.1. Єднальні відношення.....	18
1.3.2. Зіставно-протиставні відношення	19
1.3.3. Розділові відношення	20
1.3.4. Приєднувальні відношення.....	21
1.3.5. Градаційні відношення.....	22
Висновки до розділу 1	23
Розділ 2. Семантико-синтаксичні та стилістичні особливості функціонування однорідних членів речення в поетичному дискурсі.....	25
2.1 Структурно-семантична типологія однорідних членів у простому ускладненому реченні.....	25
2.1.1. Речення з однорідними головними членами.....	27
2.1.2 Речення з однорідними другорядними членами	31
2.2 Функційно-стилістичні особливості однорідних членів у структурі простого речення.....	33
Висновки до розділу 2	41
Розділ 3. Лінгводидактичні особливості вивчення простих ускладнених речень в закладах загальної середньої освіти.....	43
3.1. Теоретичні засади лінгводидактичного аналізу простого ускладненого речення	43
3.2. Вивчення простого ускладненого речення на уроках української мови	49
Висновки до розділу 3	63
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	69
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	75

Анотація

Мельник Н. І. Функційно-синтаксичні параметри речень з однорідними членами та лінгводидактика

У магістерській роботі досліджено структуру, семантику та функційний потенціал простих речень з однорідними членами в українській мові.

Просте ускладнене речення із однорідними членами визначено як неелементарну синтаксичну одиницю, у структурі якої можна виокремити основне (немодифіковане) елементарне речення і вторинний член речення, витворений із вихідного елементарного речення.

З огляду на семантичну вагомість однорідного компонента у структурі простого речення виокремлено такі їх типи: 1) характеристики важливих ознак предмета, на які автор звертає увагу іншого комуніканта; 2) нейтральної функції; 3) семантичного поглиблення змістової структури простого речення. У семантико-синтаксичній організації ускладненого простого речення однорідні члени зазвичай увиразнюють атрибутивно-предикатні, обставинні чи субстантивні компоненти, сукупно збільшують семантичний обсяг думки, розширюють інформаційний обсяг повідомлення, виконуючи репрезентативну функцію, маркують додаткову комунікативну ситуацію.

Визначено лінгводидактичний потенціал вивчення простого ускладненого речення у ЗЗСО, проаналізовано навчально-методичне забезпечення окресленої теми в підручниках з української мови для учнів 8 класу.

Ключові слова: просте ускладнене речення, сурядність, однорідні члени речення, головні члени речення, другорядні члени речення, лінгводидактика, компетентнісний підхід.

Summary

Melnyk N. I. Functional-syntactic parameters of sentences with homogeneous members and linguodidactics

The master's thesis investigates the semantics, syntagmatics and functional potential of simple sentences with homogeneous members in the Ukrainian language.

A simple compound sentence with a homogeneous members of a sentence is defined as a non-elementary syntactic unit, in the structure of which one can distinguish the main (unmodified) elementary clause and the secondary clause member derived from the original elementary clause.

Considering the semantic importance of the homogeneous members of a sentence in the structure of a simple sentence, the following types are distinguished: 1) characteristics of important features of the subject, to which the author draws the attention of another communicator; 2) neutral function; 3) additional notification about the time, reason, condition, purpose, consequence of the main action. In the semantic-syntactic organization of a complicated simple sentence performing a representative function, marking an additional situation and a condensed sentence.

The linguistic and didactic potential of studying a simple complex sentence in the Institution of general secondary education was determined, the educational and methodological support of the outlined topic in Ukrainian language textbooks for 8th grade students was analyzed.

Key words: simple complex sentence, homogeneous members of a sentence, main members of a sentence, subordinate members of a sentence, order, linguistic didactics, competency-based approach.

ДЕКЛАРАТИВНЕ СТВЕРДЖЕННЯ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ
ПРО ДОТРИМАННЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ
У КВАЛІФІКАЦІЙНІЙ РОБОТІ

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів
мають посилання на відповідне джерело.

_____ Наталія МЕЛЬНИК
(підпис)

ВСТУП

У сучасній граматичній теорії здійснено різноаспектне потрактування синтаксичних одиниць на підставі їхніх формально-синтаксичних, семантико-синтаксичних і функційно-стилістичних ознак. Особливо актуальною у сучасній лінгвістиці є проблема вивчення речень асиметричної структури, оскільки таким конструкціям властиве зміщення формального та семантичного планів.

Актуальність дослідження речень із асиметричною структурою як одиниць синтаксису зумовлена нечітким визначенням поняття «неелементарне речення», різним арсеналом механізмів ускладнення, а також неоднаковими методологічними підходами до виокремлення компонентів, що їх кваліфікують як ускладнювальні.

До засобів, що спроможні ускладнювати реченнєву структуру й семантику, уналежнено однорідні члени. Такі синтаксичні побудови визначають як сурядні ряди словоформ, адже вони поєднані сурядним зв'язком і перебувають в тотожних синтаксичних відношеннях з одним із членів речення.

Попри постійну увагу до проблеми ускладнення структури простого речення та його остаточної кваліфікації досі залишаються не розв'язаними окремі питання аналізу ускладнювальних компонентів, загалом потрактування простого ускладненого речення. Предметом аналізу мовознавців неодноразово була формально-граматична та семантико-синтаксична будова таких конструкції, проте вивчення функційно-стилістичного потенціалу розкриває широкі можливості для сучасних досліджень.

Проблема визначення простого ускладненого речення з сурядними рядами словоформ є однією з найважливіших у сучасній україністиці, оскільки актуальним є визначення релевантних ознак для їх комплексного аналізу – формальних, семантичних чи комунікативних.

Актуальність дослідження однорідних членів речення у поетичному дискурсі полягає у комплексному аналізі категорії сурядності як функційно-категорійної ознаки мови, оскільки сурядний тип зв'язку є одним із основних, властивий синтаксичній системі української мови загалом та художньому стилю мови зокрема. Поетичний стиль мовлення того чи того автора оприявнює загальні риси категорії сурядності, наприклад, формально-граматичні показники її реалізації в цілому не відрізняються від загальнономовних, однак мають власну специфіку з урахуванням індивідуально-авторських уподобань, ідіостилу письменника, зокрема щодо кількісного вияву рядів однорідних членів або частотності їхнього використання. Матеріал сучасних інтернет-поезії використовуємо для вияву загальнономовних та оказіональних рис сурядності, властивих майстрам поетичного слова.

Мета роботи полягає в комплексному аналізі семантичних та синтаксичних параметрів однорідних членів у простому ускладненому реченні; визначенні функційного та стилістичного потенціалу речень, ускладнених сурядними рядами словоформ; з'ясуванні лінгводидактичних особливостей вивчення простих ускладнених речень в закладах загальної середньої освіти.

Для реалізації поставленої мети виокремлено такі **завдання**:

- 1) дослідити теоретичні відомості про проблему вивчення простого ускладненого речення у вітчизняному мовознавстві,
- 2) зібрати фактичний матеріал з художніх текстів поезій соцмереж;
- 3) визначити структурно-синтаксичні та функційні параметри однорідних членів у простому ускладненому реченні;
- 4) схарактеризувати семантико-синтаксичні відношення між однорідними членами речення;
- 5) описати лінгводидактичні особливості вивчення простих ускладнених речень в закладах загальної середньої освіти.

Матеріалом дослідження слугують прості речення з однорідними головними та другорядними членами, дібрані методом наскрізного виписування з поезій соцмереж (вірші Тетяни Власової, Богдана Томенчука, Дзвінки Торохтушко, Ольги Криштопи, Тетяни Квітень, Наталі Фурси).

Об'єктом дослідження є просте речення, ускладнене однорідними членами.

Предмет дослідження – сурядні ряди словоформ у простому ускладненому реченні.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у процесі аналізу фактичного матеріалу застосовували такі методи:

- метод лінгвістичного спостереження та опису – для систематизації та аналізу ускладнених простих речень, вивчення граматичної структури й семантичної типології однорідних членів;

- метод лінгвістичної класифікації й систематизації – для встановлення функційного потенціалу однорідних членів в ускладнених простих реченнях;

- структурний метод – для виокремлення спільного та відмінного у складному й простому ускладненому реченнях, словосполученні та сурядному ряді словоформ;

- трансформаційний метод – для фіксації формально-семантичного співвідношення мінімальної семантико-синтаксичної одиниці та інших засобів номінації, з'ясування змін їхніх синтаксичних позицій у реченні.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у поглибленні знань про просте ускладнене речення з однорідними членами; установленні функційно-стилістичного потенціалу сурядних рядів словоформ в структурі ускладненого простого речення; визначенні основних типів реалізації семантико-синтаксичних відношень між однорідними головними та другорядними членами речення.

Теоретичне значення роботи зумовлене уточненням й розширенням уявлення про просте ускладнене речення із однорідними членами, певним внеском у вивчення мови сучасних поезій соцмереж.

Практичне значення магістерського дослідження полягає в можливості використання її матеріалів у закладах загальної середньої освіти під час уроків української мови, опрацюванні тем із синтаксису, на уроках української літератури для глибшого аналізу сучасного поетичного дискурсу, у позакласній роботі.

Апробація роботи. За темою магістерського дослідження опубліковано тези доповіді на Студентській науковій конференції ЧНУ: Мельник Н. Однорідні члени речення як маркери експресивності в поетичному тексті. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету* (16–18 квітня 2024 року). Філологічний факультет. Чернівці: Черн. нац. ун-т, 2024. С. 119–120. https://www.chnu.edu.ua/media/5iufozdl/filolohichni_2024.pdf . Взяла участь у Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження» (до 75-річчя з дня народження професора Ніни Гуйванюк (14–15 листопада 2024 р.).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів (Розділ I «Однорідність як семантико-синтаксична категорія речення в сучасній лінгвістиці», Розділ II «Семантико-синтаксичні та стилістичні особливості функціонування однорідних членів речення в поетичному дискурсі», Розділ III «Лінгводидактичні особливості вивчення простих ускладнених речень в закладах загальної середньої освіти»), висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи – 75 сторінок.

РОЗДІЛ І. ОДНОРІДНІСТЬ ЯК СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА КАТЕГОРІЯ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

1.1 Наукові засади дослідження речень з однорідними членами

Вагому роль у дослідженні граматики української мови відіграли праці С. Смаль-Стоцького [52], В. Сімовича [49], що стали підґрунтям для наукового опису і становлення термінології українського синтаксису. 20-30-х роки ХХ ст. ознаменувалися публікацією праць Є. Тимченка [54], О. Синявського [48], О. Курило [31] та інших. Проте ці роботи у кінці 30-х рр. стали забороненими, а авторів радянська влада всіляко переслідувала, аж до фізичного знищення.

З початку ХХ століття мовознавці почали детальніше аналізувати просте ускладнене речення та розглядати різні його ускладнювальні компоненти, ведучи мову про: а) сукупні речення; б) кликальні речення; в) прикладники; г) одноманітні (однорядні) слова; ґ) ввідні слова. Наприклад, у своїх працях О. Курило вирізняє: а) рівнорядні частини речення; б) зовні слова; в) вставні речення [31].

У мовознавстві сурядність визначають як один із видів синтаксичного зв'язку, головної структурної категорії граматики, оскільки він визначає специфіку форми, граматичного змісту та семантичні особливості основного мовного знака, речення, через яке реалізується система мови. Потрактовуючи сурядність як тип синтаксичного зв'язку, синтаксичних відношень або як одну із головних синтаксичних категорій, науковці вкладають у це поняття різні значення.

У «Граматиці» В. Сімовича схарактеризовано стягнені (злиті) речення, вставні слова (речення), прикладку, кличник як ускладнювальні компоненти [49].

Активний період розвитку синтаксису української мови розпочався у 70–80-х рр. ХХ ст. Визначальними для цього часу є праці І. Вихованця [8], К. Городенської [13], А. Загнітка [22], П. Дудика [19], С. Єрмоленко [21],

О. Мельничука [37], І. Слинька [50], де різноманітні синтаксичні побудови потрактовано не лише з урахуванням формально-граматичного рівня, а й семантико-синтаксичного та функціонально-комунікативного. Зокрема А. Загнітко окреслює значення термінів «сурядність» та «сурядний зв'язок» як особливу форму поєднання граматично рівноправних компонентів у словосполученні, між якими відсутня детермінація, з-поміж яких неможливо виокремити стрижневий і залежний компоненти [23, с. 168].

Мовознавчі дослідження ХХІ століття, присвячені простим ускладненим реченням, сфокусовані на дискусійних питаннях уточнення обсягу цього поняття [22; 41; 65].

Отже, просте ускладнене речення є предметом вивчення мовознавців упродовж значного періоду, що розпочався від зародження теорії речення загалом. У граматиках ХІХ ст. передусім проаналізовано однорідні члени речення та інші ускладнювальні конструкції, у ХХ ст. відбувалося усталення термінології та різних поглядів, концепцій, у ХХІ ст. наукові розвідки уточнюють перелік ускладнювальних компонентів простого речення, окреслюють нові підходи до аналізу таких синтаксичних побудов.

К. Шульжук, що потрактовує ускладнені речення в формально-синтаксичному аспекті, визначає їх як «синтаксичні одиниці, компонентами яких є відокремлені або однорідні члени речення, вставлені і вставні структури, звертання», у семантико-синтаксичному аспекті науковець до простих ускладнених речення зараховує ті, в яких «наявні синтаксеми невалентного характеру, не зумовлені семантико-синтаксичною валентністю предиката. Тому в цьому аспекті ускладнення охоплює ширше коло конструкцій» [65, с. 76].

У сучасних мовознавчих дослідженнях учені прагнуть створити типологію простого речення, беручи до уваги не лише його структурні особливості, а й змістові.

Просте ускладнене речення в енциклопедії «Українська мова» визначено як «синтаксичну конструкцію, із синтаксичними й семантичними зв'язками

та відношеннями, що тією чи іншою мірою розширюють, доповнюють зв'язки і відношення членів простого неускладненого речення» [29, с. 527]. Зазначено, що ускладненими простими реченнями є конструкції зі звертаннями, вставними і вставленими одиницями, однорідними чи відокремленими членами.

У формально-синтаксичному аспекті розмежує прості ускладнені та неускладнені речення К. Шульжук, зазначаючи, що: «наявність предикативного ядра та супровідних структур є основним засобом розрізнення формально неускладнених та формально ускладнених речень» [65, с. 98]. До простих формально ускладнених речень учений зараховує синтаксичні структури із однорідними або відокремленими членами речення, а також вставними і вставленими компонентами, звертаннями.

У праці «Нариси з функціонального синтаксису української мови» [8] І. Вихованець характеризує типи предикативного, сурядного та підрядного зв'язків. Мовознавець слушно зауважує, що «зв'язки між різними синтаксичними одиницями протиставлені за критеріями взаємозалежностей, односпрямованих залежностей або відсутності таких залежностей» [8, с. 86]. На думку автора, класифікувавши синтаксичні зв'язки за таким критерієм, в українській мові використовуються наступні засоби вираження: предикативний (форми слова), сурядний (сурядні сполучники), підрядний (форми слова, підрядні сполучники, сполучні слова).

Диференційними ознаками сурядного зв'язку є:

- 1) рівноправність поєднаних компонентів, відсутність залежності між ними;
- 2) відкрита або закрита форма;
- 3) незалежна координація між компонентами.

Синтагматичні та парадигматичні параметри категорії сурядності досліджувала С. Алексєєва [1], акцентуючи увагу на схожості відношень сурядності та підрядності із синтагматичними й парадигматичними.

Типологію сурядності дослідив В.Барчук [4] у праці «Сурядність: типологічний аспект», акцентуючи увагу на здатності сурядного зв'язку відображати паратактичні відношення між компонентами: «сурядний зв'язок – це вільне поєднання незалежних предикативних компонентів на основі паратактичних відношень; це зв'язок складних речень та їхніх дериватів – сурядних сполучень слів» [4, с. 15].

Отже, праці українських мовознавців свідчать про формування та активний розвиток теоретичного опрацювання категорії сурядності, проте перспектива досліджень цієї категорії на різних рівнях залишається відкритою.

Загалом, основні ознаки простого ускладненого речення – додаткова предикативність і внутрішньорядні відношення. Внутрішньорядні відношення ґрунтуються на наявності конструкцій з однорідними чи неоднорідними членами, що пов'язані сурядним зв'язком, конструкцій з уточнювальними, пояснювальними, вставленими чи вставними компонентами.

Сурядний зв'язок, що ним поєднані однорідні члени речення, трактуємо як потенційно не спроможний проєктувати окремі синтаксичні компоненти, що зумовлює його реалізацію у розширенні позицій, визначених предикативним і підрядним зв'язками.

1.2 Формально-синтаксична категорія сурядності ускладненого простого речення із однорідними членами

Граматична однорідність ставала предметом мовознавчих досліджень упродовж багатьох років, проте це питання й досі є дискусійним, адже традиційне витлумачення однорідних членів як логічно однопорядкових, морфологічно однотипних, однофункціональних часто суперечить реальному втіленню мови.

Однорідні члени речення у сучасному мовознавстві вивчають із застосуванням нових підходів до аналізу таких одиниць, встановлюючи їхній статус та порівнюючи з іншими структурами.

В Енциклопедії «Українська мова» однорідні члени потрактовано як «члени речення, що перебувають в однакових синтаксичних відношеннях з одним із членів речення, поєднуються сурядним зв'язком і займають у реченні тотожну синтаксичну прозицію» [29, с. 427].

Проте питання однорідних членів речення, їхня корелятивність із сурядними компонентами залишається недостатньо розпрацьованим, тоді як у сучасній українській літературно-нормативній практиці активно вживають сурядні компоненти, що часто мають різні функції та виформовують ряд у реченні. Цим зумовлена проблема дефініції понять «однорідність», «сурядність» та «ряд», визначення їхніх функційно-стилістичних параметрів.

У лінгвістичних працях часто ототожнюють поняття «ряд» та «однорідність», визначаючи ряд як «незамкнену структуру, прикметною ознакою якої є можливість потенційного розгортання й збільшення кількості компонентів» [12].

Синтаксична категорія однорідності – це загальна ознака, основою якої є тотожна синтаксична функція слів і їхній зв'язок із одним членом речення. Для її характеристики необхідно обов'язково враховувати функційний потенціал, взаємодію семантики та синтаксису. Водночас синтаксична однорідність слугує засобом ускладнення граматичної та семантико-комунікативної площини, тому ця категорія багатопланова саме у функційному аспекті. Ряди слів об'єднуються сурядним зв'язком у реченні, ускладнюючи його структуру.

Важливим напрямом досліджень структурних особливостей мовного матеріалу є однорідні члени речення, один із засобів ускладнення простого речення.

Щодо морфологічної специфіки однорідних членів речення, то найчастіше вони належать до однієї частини мови, іноді бувають морфологічно різнорідними, наприклад:

1. *А ти була холодна та близька і водночас гаряча та далека* (Anatoliy Anatoliy) — у реченні однорідні присудки, виражені прикметниками; *На дріб, на частини, розбилися перлини, котились-летіли і нишком осіли на тиху розмову, на край цього слова* (Anatoliy Anatoliy) – у реченні кілька груп однорідних членів: однорідні присудки, однорідні обставини способу дії та місця, поєднані зв'язком сурядності та інтонацією. Засобами вираження таких структур є однотипні частини мови в кожній групі.

2) *А ночі навіть під снігами темні і довго так розвиднюються зрання.* (Дзвінка Торохтушко) – однорідні присудки, виражені прикметником та способовим дієсловом, морфологічно відмінні.

Синтаксична однорідність, зреалізована в ускладненому реченні, безпосередньо пов'язана зі змістовою, логічною однорідністю, оскільки однорідні члени є засобами номінації понять одного логічного ряду, вони близькі за змістом, наприклад: *На ньому [небі] наставили міток метеори, страдчата, щезник, осинавець і злий скаменюшник* (Дзвінка Торохтушко).

Категорії однорідності у комунікативно-стилістичному властиве нівелювання межі між однорідними й неоднорідними членами речення. Поняття однорідності/неоднорідності упродовж вивчення трактували по-різному, поступово нівелюючи тезу про семантичну неподільність усіх однорідних членів, окрім означень, наприклад: *Хочу стати пташкою, сіро-білим голубом і торкнутись дзьобиком ніжних білих пальчиків* (Т. Квітень). Тому не є однорідними членами:

1. Повтори слова, ужиті з метою увиразнення тривалості дії, кількості предметів, вираження емоційності, експресивності, що їх розглядають як один член речення: *Он по доріжках мріють-пливуть планети* (Anatoliy Anatoliy); *Сершу безпам'ятство, потім – спогади-яснобачення* (Дзвінка

Торохтушко); *Гріє думкою простір, обіймає округлі суцвіття і мовчить, і мовчить* – *п'є від поштовхів силу й блакить* (Т. Квітець).

2. Повтори, об'єднані частками *не, так*, тощо (*грати так грати*), властиві розмовному стилю.

3. Стійкі поєднання з повтором сполучників на зразок *і сміх і гріх, ні те ні се, ні слуху ні духу*.

Отже, категорію однорідності у формально-граматичному, семантико-синтаксичному та комунікативно-стилістичному аспектах трактують по-різному, оскільки однорідність трансформує зміст речення, зреалізовує його комунікативний сенс, тоді як прості ускладнені речення з однорідними членами є типізованим засобом вираження думки.

Аналізуючи категорію однорідності вчені зауважують, що однорідні компоненти пов'язані сурядним зв'язком, при цьому не ототожнюючи їх. Нечітке розмежування понять «сурядність» і «однорідність» зумовлює зарахування до однорідних компонентів, поєднаних однорідними відношеннями, й компонентів, поєднаних відношеннями сурядності.

Основні ознаки типізації однорідного ряду, за визначенням Л. Кадомцевої, наступні:

- семантична (головна, що оприявнює різні типи ускладнення);
- лексико-граматична (лексичне значення і граматична форма);
- позиційна (розміщення однорідних членів речення);
- стилістична, комунікативна [25, с. 71].

Визначальним критерієм співвідношення категорій однорідності та сурядності є «тотожна синтаксична позиція, можлива лише за умови об'єднання кількох словоформ сурядним зв'язком» [26, с. 185]. При цьому зреалізовується два критерії: функціональна тотожність членів однорідного ряду і наявність однотипового зв'язку, що розває динамічну структуру речення.

У формально-граматичному аспекті сурядний зв'язок, оприявлений однорідними членами, має низку формальних показників, зокрема тотожність

граматичної функції та наявність спільних елементів речення, що свідчить про реалізацію особливого типу граматичних відношень сурядності.

Крім того, синтаксична категорія однорідності втілюється лише на основі функціонального прояву в реченні, у процесі взаємодії семантики і синтаксису.

Отже, з поняттям ряду у лінгвістичній науці тісно пов'язані категорії однорідності та сурядності, проте вони значно ємніші, оскільки перетинаються лише в одній із його форм реалізації: синтаксичних позиціях та однаковій семантичній репрезентації. Якщо категорія сурядності – багатолінійна й багатовимірна, зреалізована на різних мовних рівнях, то категорія однорідності функціонує лише у межах внутрішньореченнєвого рівня.

1.3 Типологія семантико-синтаксичних відношень та засобів зв'язку між однорідними членами речення

У сучасній лінгвістиці пріоритетним є семантико-синтаксичний підхід до вивчення відношень між однорідними членами речення та засобів зв'язку між ними. Мовний знак у такому аспекті триктують не як ізольовану абстрактну одиницю, а як компонент комунікативної, парадигматичної та синтагматичної реченнєвої структури.

Отож кожній семантико-синтаксичній одиниці властиві складна будова зі своїми функціями та значеннями. Цим зумовлений триаспектний підхід до аналізу відношень між однорідними членами речення: семантичний, граматичний (синтаксичний та морфологічний) та комунікативний.

В українському мовознавстві питання семантико-синтаксичної будови речення загалом та відношень між однорідними членами та їхніх засобів зв'язку зокрема найдетальніше дослідив І. Р. Вихованець [7; 8]. Типовим видом зв'язку між однорідними членами речення є сурядний, що оприявнює єднальні, розділові, зіставно-протиставні, градаційні відношення.

Сурядний тип граматичного зв'язку передбачає поєднання за допомогою

сурядних сполучників синтаксично рівноправних предикативних частин складного цілого [18, с. 296; 33, с. 20-21]. Такий зв'язок виникає між частинами простого або складного речення, однак, як слушно зауважує І. Вихованець, саме «поліпредикативні конструкції виступають базовими для паратаксису» [8, с. 296], оскільки у складному реченні найповніше виражено формальні та змістові особливості.

1.3.1. Єднальні відношення

Єднальні відношення між однорідними членами виникають із різними відтінками значення, зокрема єднально-перелічувальними, приєднувальними, перелічувально-розділовими, перелічувально-видільними тощо.

Засобом вираження єднального зв'язку є сполучники: *і (й), та* (в значенні *і*), *та й, як... так і, ні... ні, не лише... а (але) й, не тільки... а (але)* тощо. Наприклад: *Нема що й згадати, ні випадків, ні одкровень.* (Anatoliy Anatoliy); *Коли дощ – у калюжах і зорі, і листя* (Дзвінка Торохтушко).

Одиничний чи повторюваний сполучник *і* використовується найчастіше між однорідними членами. На закінчення переліку вказує поодинокий сполучник, тому його використовують між двома однорідними членами або перед останнім з них, виформовуючи закритий однорідний ряд, наприклад: *Відчути стікання життя до фатального дива, до всіх чорних дір, до обвуглених в'язів і кленів* (Anatoliy Anatoliy); *Сірим вовком бродить всюди там, де люди і не люди* (Т. Квітець). За умови повтору сполучника перед кожним однорідним членом утворюється відкритий, або незакінчений, однорідний ряд, напр.: *Деякі речі в житті є незмінні... як очі дитини: і сина, і доньки* (Т. Квітець).

Парні сполучники *не лише... а й, не тільки... а (але) й, як... так* завжди виражають порівняльну семантику і використовуються для сурядного зв'язку двох однорідних членів: *І збагнеш у останню мить, що плани – не тільки плани, а й життя, найважливіша річ* (Т. Квітець).

Серед єднальних відношень виокремлюємо такі типи:

1. Власне єднальні, із семантикою:

а) одночасності, сумісності дій або станів, явищ або подій: *І стеля видається небом – таким **глибоким і таким пружним*** (Т. Власова);

б) послідовності дій чи станів: *І чайки пролітають низько, **й шматують, й розрізають** душі крильми, мов ненаситні боги, **й лишають** виразки та рани* (Anatoliy Anatoliy). Однорідні члени у таких реченнях розміщені в певному порядку, що відображає реальну послідовність дій чи станів.

2. Перелічувальні, виражені за допомогою інтонації та повторюваних сполучників *і...і, ні...ні*. Наприклад: *Поголившись рано у четвер, Бог зітхнув сутужно і помер, не лишивши по собі нічого: **ні** старих зачитаних **учень, ні псалмів** осяйних, **ні пісень, ні дороговказу** хоч якого* (Anatoliy Anatoliy); *За те, що я була **і пеклом, й раєм?*** (Т. Квітець).

3. Приєднувальні відношення (додаткова, супутня інформація): *Так люто **хочу** квасу, **причому випив би** з льодом* (Т. Власова). У таких реченнях фіксований порядок розташування однорідних членів.

У процесі комунікації мовець з метою впливу на співрозмовника використовує висловлення, компоненти яких пов'язані складними семантичними відношеннями, зокрема речення спонукальної модальності, наприклад: ***Почекай, кажу, й не квапся, й підпусти** їх трошки ближче* (Anatoliy Anatoliy).

Отже, єднальні відношення між однорідними членами речення є найпоширенішими в мовленні загалом та поетичному дискурсі зокрема. Вони виражають різні типи відтінків значення: власне єднальні, перелічувальні, причиново-наслідкові та приєднувальні.

1.3.2. Зіставно-протиставні відношення

Зіставно-протиставні синтаксичні відношення не мають в українському мовознавстві однозначного витлумачення через семантичні особливості й відсутність чітко визначених лексико-граматичних засобів зв'язку.

Протиставні відношення з різними семантичними відтінками виражають сполучники *а, але, зате, проте, хоч, однак, та* (у значенні *але*).

Сполучники *а, але* виражають значення протиставлення кількох предметів, дій, явищ чи ознак, наприклад: *Годував Ганю тим, а потім просто довго сидів навпроти* (О. Криштопа).

Сполучники *та* (у значенні *але*), *проте* порівнюють поняття, з яких одне обмежує інше: *Повинен був я – та не зміг* (Anatoliy Anatoliy).

Сполучники *зате, лише, однак, аніж* вказують на протиставлення з семантикою заміщення: *Зникаємо з мапи світу війною поміж Гоморою і Содомом, загублені, зате переконані, що богообрані, світлі, єдині, правильні* (Т. Власова); *На парадах із квітами, прапорами і столітніми калками, більше війни, аніж просто людського короткого свята* (Т. Власова); *А в тих димах ні посвіту, ні мряки, ні втіхи золотої, ні жалю, лише краплини-роси кришталю, лише примарні невловимі знаки, немов дороговкази кораблю* (Anatoliy Anatoliy)..

Сполучник *хоч (хоча)* має відтінок допустовості, наприклад: *Прийдешній день відлунням Сандармоху, голодними ночами і людьми, які вмирали в муках, хоч щороку у порох незворушними ішли* (Т. Квітень); *І Сонце стрибає зі скелі, і тоне, хоч уміє плавати* (О. Криштопа).

Отож зіставно-протиставними відношеннями поєднуються два протилежні, несумісні, контрастні однорідні члени. Однорідність у таких конструкціях суперечить логічному значенню членів речення, що сприймаються як взаємовиключні, протилежні.

1.3.3. Розділові відношення

Семантику роздільності, чергування або взаємовиключення між однорідними членами речення передають розділові відношення, що виражаються сполучниками: *чи... чи, або... або, то... то, хоч... хоч, не то... не то*.

Одиничні сполучники **або** та **чи** слугують засобами вираження простої роздільності однорідних членів, наприклад: *Жінки **ходять** на роботу, **сміються чи пишуть** звіти* (О. Криштопа); *Тут у нас із розваг є доступні: **карпатська гербата чи розмова з тобою у чатикові Телеграма*** (Дзвінка Торохтушко).

Повторювані сполучники **або... або, чи... чи, хоч... хоч** поєднують взаємовиключені однорідні члени, наприклад: ***Чи йду навперекір, чи так крушу стіну, а не діждавши голосу*** – вмовкаю (Т. Квітень).

Речення із сполучниками **то... то** викорисовують для переліку повторюваних подій, явищ, предметів, що чергуються, наприклад: ***То зваблює, то проганяє, то зачаровує, то гудить**, колише ніжно, присипляє і підло будить* (Anatoliy Anatoliy).

Відтінок сумніву, питальності, або непевності фіксуємо в реченнях зі сполучниками: **не то... не то, і не то... і не то, чи то... чи то**, наприклад: ***І стіни перетворюються чи то на дерева, чи то на мури*** (Т. Власова)

Отже, розділові відношення між однорідними членами вказують на нечіткість сприймання чого-небудь, можливість або чергування явищ, неозначеність. Водночас такі конструкції увиразнюють сенс окремого речення та тексту загалом, створюють певний емоційний фон оповіді.

1.3.4. Приєднувальні відношення

У синтаксичних структурах з однорідними членами речення сполучники **ще й, та й, та ще й** виражають приєднувальні відношення, суть яких полягає в деталізації, зосередженні уваги на окремих фрагментах. Такі приєднувальні компоненти залежать від першого однорідного члена і не використовуються самотійно, наприклад: ***При свідках, ще й при близьких так давним-давно посміхалася чужим ти, ніби все одно*** (Т. Квітень).

В окремих випадках приєднувальні означальні конструкції є поширеними залежними словами, зрідка – порівняльним зворотом або

реченням, наприклад: *Компроти ще палить цигарку, **ще й** в останньому акті він **спалить на попіл** москву* (Anatoliy Anatoliy).

Отже, приєднувальні відношення між однорідними членами речення виникають для підкреслення окремих деталей різних предметів, явищ чи дій і посилюють гнучкість та виразність мовлення.

1.3.5. Градаційні відношення

У синтаксисі сполучникові конструкції із градаційними відношеннями, в яких увиразнено смислову вагу одного з однорідних членів речення, були предметом дослідження неодноразово. У таких структурах використано двокомпонентні градаційні сполучники на зразок *скільки; стільки, не стільки, не тільки ...а й*, а другий складник має більше смислове навантаження, порівняно з першим.

У градаційних конструкціях засобами зв'язку слугують:

1) парні сполучники *не стільки... скільки; не тільки ...а й, не просто... а й; не лише... а й; не так... як; не те що ... а, мало того, що... ще й; не те щоб... а (а й, але, але й)*. Компоненти **не лише, не тільки, не просто** першої частини свідчить про те, що у висловленні є другий складник, що забезпечує інформативну цілісність речення. Наприклад: **Не тільки брат, а й справжній друг** з тобою поруч стане (Т. Квітець).

2) одиничні сполучники *ще й, та й, та ще й* та їхні відповідники *до того ж, більше того, крім того, а ще більше, а навіть*, наприклад: *Любов, безперечно – це **їхати** завжди до тебе, **навіть рухатись** у твоєму напрямку безчасово* (Т. Власова)

Перший тип характеризують як власне градаційні конструкції, другий – градаційно-приєднувальні, де градаційне значення ускладнюється відтінком приєднання.

Аналізуючи градаційні відношення у реченні, можна зробити висновок, що вони виражають комунікативну мету мовця – відобразити конкретну

комунікативну ситуацію і донести до адресата її сутність, а також певну ідею, свої думки.

Використовуючи компоненти *не тільки, не лише* в першій частині однорідних членів мовець вказує, що зміст усього висловлення не вичерпано, тільки друга частина, сформована сполучниками *а й, але й, а*, забезпечує повноцінність змісту, наприклад: *Сонце не тільки віддає борги, честь і кінці, а й готується повіситися у ванній на мотузках для шибарі* (О. Криштопа).

Отже, загальну семантику градаційних однорідних членів речення формують сурядні градаційні сполучники, зокрема сполучники диференційованого значення, які є засобами конкретизації загального градаційного значення висловлень.

Висновки до розділу 1

Основні ознаки простого ускладненого речення – додаткова предикативність і внутрішньорядні відношення. Внутрішньорядні відношення ґрунтуються на наявності конструкцій з однорідними чи неоднорідними членами, що пов'язані сурядним зв'язком, конструкцій з уточнювальними, пояснювальними, вставленими чи вставними компонентами.

Семантико-граматичні характеристики однорідних членів речення дають змогу зарахувати їх до одного з визначальних класів у граматичній структурі української мови, проте питання їхнього лінгвального статусу досі залишається дискусійним. У магістерському дослідженні взято за основу граматичну теорію Л. Кадомцевої, що визначила такі основні ознаки типізації однорідного ряду: семантична (головна, що оприявнює різні типи ускладнення); лексико-граматична (лексичне значення і граматична форма); позиційна (розміщення однорідних членів речення); стилістична, комунікативна.

Синтаксична однорідність, зреалізована в ускладненому реченні, безпосередньо пов'язана зі змістовою, логічною однорідністю, оскільки

однорідні члени є засобами номінації понять одного логічного ряду, вони близькі за змістом

З поняттям ряду у лінгвістичній науці тісно пов'язані категорії однорідності та сурядності, проте вони значно ємніші, оскільки перетинаються лише в одній із його форм реалізації: синтаксичних позиціях та однаковій семантичній репрезентації. Якщо категорія сурядності – багатолінійна й багатовимірна, зреалізована на різних мовних рівнях, то категорія однорідності функціонує лише у межах внутрішньореченневого рівня.

Типовим видом зв'язку між однорідними членами речення є сурядний, що оприявнює єднальні, розділові, зіставно-протиставні, градаційні відношення.

Однорідні члени в ускладненому реченні є його частиною, що ускладнює базове речення у формальному, семантичному, модальному планах, наявність такого зв'язку моделює просте ускладнене речення як окрему самодостатню синтаксичну та комунікативну одиницю.

РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

2.1. Структурно-семантична типологія однорідних членів у простому ускладненому реченні

Структурно-семантичний аспект до вивчення мовних явищ, зокрема речень з однорідними членами, передбачає три підходи до класифікації членів речення:

- 1) традиційний підхід до визначення головних і другорядних членів речення;
- 2) заперечення традиційної класифікації членів речення;
- 3) уточнення та конкретизація окремих понять.

Сучасна концепція виокремлення членів речення основана на протиставленні їхньої «центральності», обов'язковості / необов'язковості, тобто передусім підкреслено різницю між головними та другорядними членами речення, а також різницю між різними типами другорядних членів.

Питання ускладнення структури простого речення досі є дискусійним, попри постійний інтерес до нього. Проблема формально-синтаксичних, семантичних та комунікативних параметрів таких речень була предметом досліджень І. Вихованця [7], К. Городенської [14], Н. Гуйванюк, І. Слинька [50], І. Кучеренка [34], Л. Кадомцевої [25], В. Кононенка [29], Н. Іваницької [24], А. Загнітка [23] та ін.

У концепції О. Мельничука ускладнені речення потрактовані як такі, що мають давню історію, оскільки перейшли у «праслов'янську мову з індоєвропейської прамови, а частково розвинулися на питоми слов'янському мовному ґрунті у результаті поступової зміни синтаксичних функцій дієприкметника, інфінітива і супіна, що трансформувалися в індоєвропейській прамові як традиційні віддієслівні прикметники та іменники. Передумова такої зміни виникла внаслідок нагальної потреби

виразити за допомогою одного речення дедалі складніші думку, у якій поряд з особово-дієслівною формою основної дії чи стану (присудка або головного члена односкладного речення) можна відобразити ще й іншу дію або стан, безпосередньо пов'язані думкою з основними» [37, с. 164].

Традиційно простими ускладненими реченнями є конструкції з однорідними чи відокремленими членами, звертаннями, вставними і вставленими компонентами [40; с. 290].

За твердженням К. Шульжука, будь-яке граматичне ускладнення відбувається через відношення субординації або координації. Зокрема, дієприкметникові, дієприслівникові, порівняльні звороти (відокремлені другорядні члени) мають здатність розширювати і ускладнювати структуру простого речення через субординацію (кожен компонент синтаксично підпорядкований певному членові основного речення). Ускладнення однорідними, пояснювальними чи уточнювальними членами речення ґрунтується на відношеннях координації [65].

На зумовленості ускладнення і семантичними, і синтаксичними чинниками, а крім того – комунікативним потенціалом висловлення акцентував увагу І. Кучеренко, зауважуючи, що «текст, потік мовлення більшою мірою реалізують певну семантичну, лексико-граматичну, позиційну чи стилістичну мотивацію в тих чи тих формах однорідного ускладнення. Ускладнення структури основного речення однорідними членами залежить ще й від специфічних особливостей таких членів речення» [34, с. 3–5].

Комунікативно-стилістичний аспект дослідження категорії однорідності передбачає часткове нівелювання межі між однорідними й неоднорідними членами речення, до уваги беруть функціонально-синтаксичну спільність, тотожність морфологічних засобів вираження та відповідність внутрішньореченнєвих синтаксичних зв'язків.

При цьому проблемним залишається питання, яка однорідність є визначальною: синтаксична (структурна, морфологічна) чи семантична

(логічна), оскільки вони не є тотожними, реалізація таких конструкцій у мовленні виявляє наявність різноманітних розбіжностей, зумовлених активізацією тих чи інших фрагментів мови, інтенцією мовця, інформативністю, експресивністю.

Наприклад, у реченні: *Він зробив обґрунтований і тому справедливий висновок* другий однорідний член семантично підпорядкований першому, хоча у структурно-синтаксичному аспекті вони рівноправні. Функційно-семантичну нерівноправність визначає значно ширша семантика поняття *обґрунтований*, тоді як компонент *справедливий* уточнює його, слугує певним висновком. На думку Т. Радіонової, висновковість у таких структурах відображає їхню логіко-сміслову нерівноправність і репрезентує внутрішню формально не визначену підпорядкованість» [44, с. 142].

Отже, речення з однорідними членами, їхня семантико-синтаксична типологія, що передбачає виокремлення однорідних головних та другорядних членів речення, є предметом дослідження мови з погляду синхронії, оскільки можуть бути визначені лише під час аналізу їхнього використання в реальному, комунікативно спрямованому мовленні, текстових і контекстових умовах.

Водночас класифікація особливостей категорії однорідності передбачає врахування не лише семантики сполучників, які ці відношення виражають, а й переліку позицій тих членів речення, які вони посідають у структурі речення.

2.1.1. Речення з однорідними головними членами

В українській лінгвістиці однорідні головні та другорядні члени речення переважно витлумачують як рівноправні, оскільки ця ознака є релевантною для встановлення однорідності або неоднорідності. Крім того, поняття «однорідність» у логіко-смісловому аспекті передбачає наявність семи рівнорядності та рівнозначності.

Наприклад, у реченні: *Можливо, колись **ми усі** повернемося із цієї війни: **я, мій малий, цей котяра**, що муркотить, мов арта, **парамедички** наші: подруга Лінза – з оком її скляним і подруга Камертонка зі слуховим апаратом (Дзвінка Торохтушко); підмети **я, мій малий, котяра, парамедички** виражають рівнорядність, адже виконують тотожні синтаксичні функції (однорідні підмети), пов'язані з одним спільним членом речення (присудком *повернемося*).*

Структура однорідних рядів, наявність чи відсутність у них інших поширювачів зумовлює ступінь цілісності компонентів однорідного ряду. Зокрема, найменше злитними є однорідні члени, що мають власні синтаксичні зв'язки. Наприклад: ***Золотоверхий** бив себе у груди, **заприсягався** на густій крові, на простирадлах, ковдрах, **вірив** в чудо і зв'язки **позривав** голосові* (Т. Квітець). Більш цілісними є однорідні непоширені члени речення: *На ньому наставили міток **метеори, страдчата, щезник, осинавець** і злий скаменюшник* (Т. Квітець).

Однорідними можуть бути головні та другорядні члени речення. Серед однорідних головних членів речення виділяють:

а) однорідні підмети: ***Я, мій малий і наш кіт, ми** довіку вже – нестатутний бат, з усіма його перемогами, зі всіма незворотніми втратами* (Дзвінка Торохтушко);

б) однорідні присудки: *Під хмарами колючими зі стріл **горланить** у шаленстві чорна муза: **шаманить, заворожує** вітри, чаклує, **замовляє** білі дюни, **заходить** у порепані яри, **виліплює** з піску магичні руни, **карбує** їх на наших же тілах, **дірявить, розриває** сухожилля, **лле** у порізи лицарство і страх, **вкладає** навіженство і безсилля і помсту **розмальовує** на смерть суворими безбарвними мазками, **заповнює** зловтіхою уцерть розорені та спорожнілі храми* (Anatoliy Anatoliy).

Однорідні підмети поєднуються зв'язком координації зі спільним присудком. Найбільший ступінь цілісності мають однорідні підмети, які

залежать від одного слова: *Так пахнуть дві речі: чорнозем і чорна печаль* (Дзвінка Торохтушко).

Найчастіше однорідні підмети не залежать один від одного, вони поєднані сполучниками та інтонацією переліку, розділовості, градації чи протиставлення, або тільки інтонаційно, наприклад: *Бо віднині у шинкарки все ніц варте: тільки **смутки**, тільки **згадки** й наші **жарти**...* (Б. Томенчук).

Категорія однорідності передбачає формування сурядного ряду, якому властива спільна синтаксична функція та морфологічні засоби вираження, зокрема, це стосується підметів-іменників чи підметів-займенників. Така однорідність роз'яснює, уточнює, розширює та надає емоційно-експресивної забарвленості висловленню, наприклад: *Запусти платівку – ось вона, ніби стара листівка, поміж моїм і твоїм вінілом, де вперемішку **немога** й **сила**, де поєдналися **доля** й **воля** у океанах посеред поля, у передчасно холодних ранках, у недоспіваних колисаннях* (Anatoliy Anatoliy).

Отже, однорідні підмети у реченні виформовують цілісний структурно-семантичний блок, поєднаний із присудком синтаксичним зв'язком координації. Використання однорідних підметів уточнює, розширює зміст повідомлення, створює певне емоційно-експресивне тло розповіді.

Однорідні присудки є типовим та найбільш частотним виявом синтаксичної категорії однорідності, оскільки фактично є трансформами складних речень. Такий процес відбувається для досягнення семантичної напруги у лінійно організованому мовленні. Визначальною при цьому є семантика дієслів, що утворюють однорідний ряд, наприклад: *Вони [хлопчики] завжди **були** для них **гіршими**, ніж сини їхніх подруг: віршики **вчили** не з першого разу, **колядували** мало, і, зрештою, **залишалися кандидатами в майстри спорту*** (О. Криштопа).

Використання однорідних присудків сприяє вираженню динамічності й напруги, надає мовленню яскравої емоційності, наприклад: *Сонцю **б** **витерти** врешті кров на своїх черевиках, **віддати** сусідам kota, **впустити** в*

легені простір (О. Криштопа); *І Юрко обіймає* землю, запліднюючи її холодне лоно, *тре* свої втомлені, наче повні піску, зіниці (О. Криштопа).

За твердженням Л. Кадомцевої, однорідні присудки – це функційний різновид ускладнення речень в українській мові, що утворюють незамкнені (або відкриті) ряди [25, с. 45]. У таких синтаксичних конструкціях члени однорідного ряду легко замінити дієприслівниковими зворотами, які увиразнять цілісність семантику речення, пор.: *А вас хоч колись любили, колишучи на руках?* (Anatoliy Anatoliy) / *А вас хоч колись любили і колисали на руках?* Сонце давно *попрощалося* із кожним куцем на вулиці, *зітхнуло* полегшено, *видавши кожній тварі по парі* (О. Криштопа) / Сонце давно *попрощалося* із кожним куцем на вулиці, *зітхнуло* полегшено, *видало кожній тварі по парі*.

Функційний потенціал присудкової однорідності полягає в здатності до синтаксичного членування, при якому члени сурядного ряду можуть бути предикатом окремих «поділених» речень, наприклад: *Відвоюю* у могили! *Вирву* з лап цапкої смерті! *Витягну* із круговерті виру, яру, пекла, раю (Т. Квітець).

У художньому, особливо поетичному, мовленні однорідні присудки часто парцелюються для увиразнення образності, посилення експресивності висловлювання. Іноді у парцельованій частині повторюється присудок, вжитий в основному реченні, наприклад: *Вона листи посилала далі. Щоразу посилала і чекала відповіді. Чекала* довго, *вперто* (Т. Власова). У цьому реченні парцелят – це повтор присудка *посилала* та однорідний присудок *чекала* із семантикою вказувки на наслідок дії. Значно частіше парцельовані присудкові компоненти – це лексично різні слова, наприклад: *А місяць тіні визволив* з полону... *Кує* з них діамантову корону чи *заплітає* терен у вінок... (Anatoliy Anatoliy); *О як він плакав! Груді збив і здряпав!* (Т. Квітець).

Пунктуаційні особливості речень з однорідними присудками зумовлені можливістю використання тире між такими членами, якщо другий має семантику причини, наслідку, узагальнення, уточнення чи пояснення, а

також вказує на швидку зміну подій, наприклад: *Я, як та смола, **чіпляюся** за кожен тобі славень і **йду** наперекір, **крушу** стіну, а не діждавши голосу – **вмовкаю*** (Т. Квітець).

Отже, в ускладненому реченні однорідні присудки є засобом деталізації оповіді, водночас елементом влучності, пожвавлення та розгалуження думки. Вони розширюють інформаційну насиченість речення, інтенсифікують його семантичний потенціал, надаючи неядерним компонентам речення більшої виразності та виформовуючи асоціативні ряди.

2.1.2. Речення з однорідними другорядними членами

Однорідні другорядні члени речення (означення, додатки, обставини) є засобом творення додаткового семантичного та інформаційного обшину речення, його увиразнення, посилення експресивності та яскравості мовлення. За частотою вживання однорідні другорядні члени речення не поступаються головним, подекуди переважаючи їх. Як зауважує Л. Шитик, головні члени речення рідше ускладнюються однорідними компонентами, оскільки в предикативному центрі мова йде про існування, буття певного явища об'єктивної дійсності, тоді як другорядні члени відображають ознаки, якості цього явища, конкретизують його [64, с. 214].

У поетичному мовленні зафіксовано засоби ускладнення структури речення такими другорядними членами:

а) однорідними додатками: *Коли з подружками – **про вовну і в'язання, про вишиття, про бісер, голки й нитки, закрутки з літа і думки про осінь*** (Дзвінка Торохтушко). Такі члени речення розширюють інформаційний простір речення, уточнюючи та конкретизуючи різні типи об'єктних поширювачів: *Я іноді ненавиджу **вокзали, їх запах, голос, колір, простоту*** (О. Криштопа); *Ранкові невимовні голоси заспівають старовинні довгі притчі **про** мої невиліковні **протириччя, корогви напівзотлілі і списи, переплутані дороги і стежини, незбережені миттєвості й години, обмілілі океани і моря*** (Anatoliy Anatoliy);

б) однорідними означеннями, в тому числі й прикладками, що уварязнюють об'єкти чи суб'єкт у реченні: *Як відьма в річці душу мою розбита, зболена, сумна, розхристана і безязика, німа й глуха, сліпа як ніч* (Т. Квітець); *Грію подихом долоні і у тишу загортаюсь, бо у мене – міжсезоння, час для роздумів і пауз* (О. Криштопа); *А ще там старіють слова неважливі, порожні* (Anatoliy Anatoliy);

в) однорідними обставинами: *Дай мені крихтиночку того саява чесного, що в тобі, усміхнений, світить літом, веснами, промінцями сонечка, божими судинками...* (Т. Квітець); *А в тигриці очі риби зазирають в мокрі шиби крізь дощів брудні потоки, крізь холодний вогкий дотик до безмежної краплини, до народження дитини, до намоленого щастя, до зимового причастя* (Anatoliy Anatoliy).

Для увиразнення думки та розширення семантичної ємності речення у поетичному мовленні автор використовує кілька рядів однорідних членів, наприклад: *Іде собі самотній чоловік повільно, невблаганно, урочисто, гуляє, наче плине уві сні* (Anatoliy Anatoliy); *Білий день вже покутником звук тихо човгати скрізь вряди-годи і відлякувати вовкулак, упирів і манюсінських ніток...* (Т. Квітець); *Дай йому, Боже, віри в цю неминучу жінку, в її титановий стержень замість слабкого хребта, повірити в її рот, її груди, в її легені й печінку, самому повірити в те, що він їй у цьому місті вночі шептав* (О. Криштопа); *Доторкнися до їхніх [ворогів] кардіограм, зазирни в їхні мрії, заглянь у думки, досліди, яким ідолам та богам над могилами моляться їхні жінки* (Anatoliy Anatoliy).

Художній стиль сучасної української мови, зокрема поетичний дискурс, багатий на речення, ускладнені однорідними другорядними членами із семантикою уточнення, конкретизації, наприклад:

а) обставинами: *Бо моя сила у йому – в бузковій ніжності блакитній, у серцевиночках очей, які сльозами щедро вмиті, серед світанків і ночей* (Т. Квітець);

б) означеннями: *Жадаєш ти, замріяно щаслива, утримати цю невловиму мить із боязких колючих поцілунків, із мерехтіння непрожитих днів, із доторків лякливих мимохіть, з гіркого непригубленого трунку не сказаних іще солодких слів* (Anatoliy Anatoliy); *Намотала надто довгу і заховану в клубах долю, карму, вирок* (Т. Квітець);

в) додатками: *Маска заховає відчай, сльози й сміх, усі проблеми, маска – рішення дилеми особистості* (Т. Квітець).

Отже, речення з однорідними другорядними членами становлять значний пласт конструкцій такого типу. У них у сконденсованому форматі розширено сукупний обсяг думки, конкретизовано, уточнено інформацію про ті чи ті події або явища.

2.2. Функційно-стилістичні особливості однорідних членів у структурі простого речення

Функційно-стилістичний аспект явища однорідності зумовлений його характеристикою як виразного стилістичного явища для актуалізації комунікативно значущої інформації, мовної економії, посилення експресивності та виразності висловлення (С. Алексєєва [1], С. Єрмоленко [20], Н. Костусяк [30]). У цьому аспекті визначальною є спроможність відокремлених конструкцій «збагачувати глибинну структуру речення, створювати перспективу розгортання його семантики» [32, с. 12], розширювати речення додатковими логіко-синтаксичними значеннями, надавати простому ускладненому реченню певного стилістичного (функційного) забарвлення. Наприклад: *Ось акуратно складена гора червоного каміння, яке колись було його сином, деревом, домом* (О. Криштопа) // *Ось акуратно складена гора червоного каміння, яке колись було його сином, яке колись було його деревом, яке колись було його домом; Аж за межу розлилася ріка мертва, холодна, мов вицвіла кров, ллється в похилу халуку її* (Anatoliy Anatoliy) // *Аж за межу розлилася ріка, ріка мертва, ріка холодна, мов вицвіла кров тощо.*

Функційний потенціал однорідних членів у поетичному тексті полягає у їхній здатності урізноманітнювати виражальні засоби мови, допомагати автору поетичного тексту стисло висловити свою думку та максимально повно описати предмет мовлення. Однорідні члени речення виконують чіткі семантико-прагматичні та стилістичні функції, оскільки є засобами уточнення та конкретизації інформації про предмет мовлення, експресивно забарвлюють речення, виражаючи комунікативні інтенції мовця.

Прості речення з однорідними членами в сучасній українській мають свою специфіку, оскільки виражають різнотипні семантико-синтаксичні відношення. Суб'єкт мовлення, зокрема в поетичному тексті, свідомо використовує такі речення для маркування додаткових синтаксичних відношень, а явище однорідності слугує різновидом вербальних засобів мовленнєвих актів, виконуючи комплекс завдань, основні з яких: 1) експліцитне виокремлення певних квантів інформації, на яких акцентована увага адресата; 2) реалізація комунікативно-прагматичної ціленастанови мовця; 3) стимулювання очікуваної реакції адресата [36, с. 256].

З метою реалізації першої функції використовуються **конструктивно-зумовлені однорідні члени речення**, завдяки яким відбувається чітке членування простого ускладненого речення на дві частини: у першій виражено основне повідомлення, у другій – додаткова інформація, пор.: *Що завгодно, осене, тільки не ви, тільки не листопад, тільки не ця нудна силабо-тонічна стопа, не ця ніч-сатива, не цей монохромний день, не бліда самотня галочка біля німого "ти де?", не холодні руки, не мокрі ноги, не застуда у вихідні, не тверда несолодка хурма... не тверда хурма тільки, ні* (О. Криштопа).

Взаємодія однорідних членів із семантико-синтаксичною структурою речення слугує основним засобом членування думки. Однорідні члени речення, розширюючи основний зміст повідомлення, нарощують глибину речення, створюють перспективу його розгортання. Наявність таких синтаксичних побудов сприяє порушенню «зв'язного» синтаксису, оскільки

у реченні виникають нові предикативні лінії, ускладнюється та конденсується нова інформація, наприклад: *Жадаєш ти, замріяно щаслива, утримати цю невловиму мить із боязких колючих поцілунків, із мерехтіння непрожитих днів, із доторків лякливих мимохіть, з гіркого непригубленого трунку не сказаних іще солодких слів* (Anatoliy Anatoliy); *З того часу години, хвилини, секунди рахую* (Т. Квітець); *Як злетяться архангели та примари на бенкет чи на шабаш, парад чи пир, на війну чи мир* (Anatoliy Anatoliy).

Комунікативно-зумовлені однорідні члени речення є засобом вираження інтенцій автора, його прагненням підкреслити окремий фрагмент важливої інформації: в усному мовленні – для увиразнення прагматичної ціленастанови суб'єкта паузами, інтонацією, ритмічністю, а в писемному мовленні – засобами пунктуації, зокрема комами (стилістично нейтральний знак) або тире (актуалізований знак). Такі однорідні члени займають зазвичай постпозицію, пор.: *З серцем пілігримовим, як стежина стоптаним, маєш норів жиливий, смілий, невпокорений* (Т. Квітець); *Скручує баба в косяк самосад, курить, над степом пускає дими, шле ворожбу непотрібним богам, каже: «Ну, з Богом!» та йде за людьми* (Anatoliy Anatoliy).

Обидва вищезазначені типи однорідних членів увиразнюють, на слуху думку В. Шинкарука, змістову організацію речення, забезпечує моделювання інформації, часто суб'єктивної, а в комунікативному аспекті – сприяють ієрархізації інформації, яка залежить від обізнаності комунікантів та мети, що її ставить перед собою автор поетичного тексту, а отже, є чітко суб'єктивною внаслідок своєї залежності від мети спілкування [63, с. 23].

Речення із парцельованими однорідними членами виконують функції денотативної та кваліфікативної оцінки, напр.: *Зустрілася любов. Велика? Вірна? Мила...* (Т. Власова). Бінарність функції парцельованих компонентів у таких реченнях зумовлена їхньою специфікою – здатністю вказувати на ознаку, якість предмета чи події та спроможністю виражати прагматичну оцінку, актуалізувати оцінний компонент прагматичної структури речення, напр.: *Тут дочекався хтось мене в п'ятні. І обійняв мене. І зрозумів*

(О. Криштопа). Здійснюючи вплив на почуття адресата у поетичному тексті, автор прагне передати духовні, психоемоційні й інтелектуальні особливості зображуваного.

Отож аналіз однорідних членів речення в аспекті теорії вербальної комунікації (мовленнєвої діяльності) свідчить про прогнозований вплив суб'єкта мовлення (автора поетичного тексту) на адресата.

Функційний потенціал головних та другорядних однорідних членів неоднаковий, зокрема присудки чи головні члени односкладних речень, а також означення, що є засобами вираження предикативних й атрибутивних відношень, значно більше змінюють семантичну й граматичну структуру речення, модифікують або руйнують її, наприклад: *А відьмі так легко в житті залишатися чесною, дивитися прямо – і гордою бути, і вільною* (О. Криштопа); *Люта злива заливає водою із висоти сірий натовп і землю важку, журливу* (Anatoliy Anatoliy); *Я постою на землі стражденній, злегка дикій, навіженій* (Т. Квітець). У таких контрукціях категорія однорідності є центром побудови великих синтаксичних сполук, автори використовують стилістичний потенціал цих утворень для посилення емоційності та експресивності художнього мовлення, деталізуючи та семантично поглиблюючи висловлення: *Багром багряним місяць тягне тіні, мов душі з неба, навіжено, зло* (Anatoliy Anatoliy); *А ось ти – жилетка, невизначений номер, повія, сестра* (О. Криштопа); *Стоїш, не дихаєш в руїнах шука очима дім і двір* (О. Криштопа); *Панночко, їй Бо, в очах я Ваших бачу Україну, її безсмертну душу* (Т. Квітець).

З-поміж стилістичних засобів організації поетичного мовлення найчастотнішою і найпродуктивнішою є ампліфікація, тобто нанизування, нагромадження однотипних, близькозначних однорідних елементів (слів, словосполучень тощо), наприклад: *О небо, обійми кремезно мене ослаблу, руйнівну, з очима повними страждання, коли ця повня як жало, як гострий ніж, як розставання, як вовка хижого ікло біля яремних вен на шиї* (Т. Квітець); *Ми стоїмо поміж хаосу світла і тьми, часу і простору, віри у*

задуми Бога, вперто співаємо славні, молитви, псалми, трунок із вересу варим, п'ємо до знемоги (Anatoliy Anatoliy).

Виокремлюємо різні типи стилістичної ампліфікації у поетичному тексті, зокрема:

1) однорідні несинонімічні члени речення, наприклад: *Щодня там проста чоловіча марудна робота: плювати крізь зуби **піском** після лютого бою, бридкими **клубками** липкого обценного слова, **шматтями** суглинку, **вугіллям**, брудною **водою**, **руками** тремтячими, **смородом**, **згустками** крові* (Anatoliy Anatoliy);

2) синонімічні мовні одиниці, як-от: ***Падолист**, красуне, **листопад***, ну, куди тобі без черевичка? (Б. Томенчук); *Ви, шляхетна Панно, на вершині **як еталон елітний, чар, як шик*** (Т. Квітець);

3) антонімічні протиставлення, наприклад: *Йде добірний урожай **чи у пекло, чи, можливо, в рай, чи до світла, чи у темінь ночі*** (Anatoliy Anatoliy);

4) ампліфікація однотипових за формально-синтаксичними показниками одиниць (речень), наприклад: ***Ось чашка кави, важка й важлива, наче грааль. Ось його годинник. Секундна стрілка, що рахує роки. Ось стіл між вами. І десять пальців між вами. І магістраль*** (О. Криштопа).

Складні реченнєві утворення із обширним комплексом однорідних членів є виразним засобом стилістичної маркованості, оскільки інтенсифікують висловлення, наприклад: ***Згадати** нудотні думки про священні стигмати, **знайти** серед інших одне пошматоване тіло, **стискати** його фонтануючу рвану легеню, **відчутти** стікання життя **до** фатального дива, **до** всіх чорних дір, **до** обвуглених в'язів і кленів, **до** позасвітів, всеочисної крайньої **зливи*** (Anatoliy Anatoliy).

Ампліфіковані синтаксичні конструкції містять експресивно марковані мовні одиниці, стилістично забарвлену лексику, що є засобом створення візуальних, звукових образів та смакових ефектів: *І тебе я так само крильми захищала б од вітру, так само **відганяла б** усяку журбу і долала б з тобою*

дороги, заздрість людську, пиху і злобу запихала б до сірої торби (Т. Квітець); *Земля не ближче і не далі, то зваблює, то проганяє, то зачаровує, то гудить, колише ніжно, присипляє і підло будить* (Anatoliy Anatoliy).

Ефективним стилістичним засобом характеристичності різноманітних явищ природи, вияснення реакції людини на ті чи ті події, відтворення особливих вражень, інтенсивності почуттів та настроїв є використання у тексті однорідних та неоднорідних означень. Чітку функцію характеристичності мають однорідні означення, часто відокремлені, в ролі епітетів, як-от: *І хай звучить закохано струна про всю любов – теперішню й минулу* (Б. Томенчук); *Я постою на землі стражденній, злегка дикій, навіжений* (Т. Квітець); *Дивися, ця глибока й нова ріка остигає повільно* (Дзвінка Торохтушко).

За спостереженням С. Шабат-Савки, однорідні присудки «виконують орнаментальну функцію, розширюючи предикативний центр речення» [62, с. 261]. Вартий уваги той факт, що сурядні ряди зазначеного типу автор поетичного тексту часто використовує для максимального увиразнення дії, формування своєрідних мінітекстів, напр.: *А іноді кидаю все на світі і на вокзал біжу, спішу, лечу* (О. Криштопа).

Отже, використання однеорідних членів речення у поетичному тексті формує стилістичний надтекст, внаслідок чого може бути потрактоване як «фігурація синтаксису» [60].

Функційний та стилістичний потенціал однорідних членів речення у поетичному тексті оприявнений тим, що такі конструкції:

а) є виразниками більшого динамізму, експресії, пор.: *Вбивати брата вашого мастак і навіть не вогнем, а лиш зубами* (Anatoliy Anatoliy);

б) кількісно та якісно збільшують зміст думки, напр.: *І варто йти крізь ніч до світла, до незакінчених історій про острів сонячного літа з піску незримих алегорій, до покаяння через втрати, від переродження до краю* (Anatoliy Anatoliy);

в) слугують засобом стилістичного акценту, виформовують явища милозвучності (ємфази, анафори), напр.: *Він обіймає тебе думками і щодня, як востаннє, іде на битву за **ту єдину, за ту безмежну, за ту, яка для нього на першому місці*** (О. Криштопа);

г) сприяють уникненню смислового надлишку, забезпечуючи тенденцію економії мовних засобів, пор.: *Тобі так страшно, що ви могли з ним тоді не зустрітись у **тому** невимовному **жовтні й у тому** прифронтовому **місті*** (О. Криштопа); *Вірші шипами малюють **тату**, чорним по білому, **лінії, кола, відьму** ліворуч, праворуч **святу, терен** колючий віночком довкола, **браму** готичну, могильну **плиту**, вкрите понурими хмарами **поле*** (Anatoliy Anatoliy);

г) є засобом творення іронічного ефекту в разі суперечної семантики між однорідними членами, репрезентуючи авторське негативне ставлення до зображуваного [61, с. 76], напр.: ***Таку красиву і невмиту** тебе ніхто за стіл не кличе, не зове* (Н. Фурса);

д) увиразнюють висловлення через повтор тих самих мовних елементів, напр.: ***Прости мені, прости мені, прости**, якщо помру тебе не обійнявши* (Т. Квітень);

е) інтелектуалізують мовлення або виражають вплив розмовного синтаксису, зокрема в поетичному тексті, напр.: ***Та стоїть, мов кілок, ота ніч у вічності, та стримить як жало** – у медах золотих, мною спитих жадібно на минулім тижні* (Н. Фурса);

Стилістичний потенціал однорідних членів речення особливо виразний тоді, коли вони:

– виформовують у семантику градації: ***Я збиралася виїхати** із цього міста назавжди, **повертала** борги, закривала важливі питання, **бронювала** квитки на всі можливі поїзди **і зустрічалася** з рідними людьми востаннє*. (О. Криштопа); ***Літо** баби **відмило, затерло** чорні наслідки дивного бою* (Anatoliy Anatoliy);

– є виразними тропами, слугують засобами художньо-образного вислову; передусім це стосується епітетів, виражених прикметниками різних лексико-семантичних груп, та однорідних додатків: *Мільйони чоловіків накривають собою усіх своїх дружин, дітей і матерів* (Anatoliy Anatoliy); *Нехай блакить замалює зверхність і манірство, тюнінг, фешен й новомодність слів* (О. Криштопа).

Ускладнені однорідними членами речення у поетичному мовленні вживають для оформлення категоричності, рішучого твердження, неминучості тощо, наприклад: *Негода підіймає хвилі, катує тіло океану і наші долі вовкуваті папрає, шкрябає набіло – і безневинні, і закляті, аби боліло* (Anatoliy Anatoliy). Водночас прагматичний аналіз речень з однорідними членами доводить, що вони є виразним засобом мовної комунікації, оскільки містять компоненти раціональної, якісної та емоційної оцінки, як-от: *Ти трохи Байрон, трохи Архімед, а трохи й Бог: відомий й невідомий* (Т. Квітень); *І чайки пролітають низько, шматують, розрізають душі крильми, мов ненаситні боги, лишають виразки та рани* (Anatoliy Anatoliy).

Комунікативна спрямованість повідомлення, чинник адресата та мовця породжують прагматичний потенціал таких конструкцій, виформовують способи їхньої реалізації у різних типах мовленнєвих актів, наприклад: *Знаєте, личить вам все, що навколо, смислу вчорашнього завтрашній зміст, сонце, що трохи чомусь охолело, шелесту шелест, літаючий лист, погляд не зверхній і горда постава, оплески, успіхи, сльози невдач* (Б. Томенчук); *Біля судинних багряних мереж серце знеможене затріпотіло тихо, налякано, шелестом слів, голосно, виклично, подзвоном, лунко, в місці для сонних розмірених днів, для самозречення чи порятунку, демонів, духів, блаженних, богів, кулі сліпої або поцілунку* (Anatoliy Anatoliy).

Отже, однорідні члени в поетичних текстах соцмереж функціують як засоби урізноманітнення та посилення виразності мовлення, допомагають суб'єкту у мінімальному контексті стисло репрезентувати власну думку,

якомога повніше описуючи предмет мовлення. Ці синтаксичні комплекси мають чіткі семантико-прагматичні та стилістичні функції, зокрема уточнюють та конкретизують інформацію про предмет мовлення, надають реченню експресивного забарвлення.

Стилістичний потенціал однорідних членів речення має виразні риси індивідуальності, оскільки через побудову таких конструкцій відбувається певна економія висловлювання, скорочується його обсяг зі збереженням семантичної глибини. Використання у поетичному тексті речень з однорідними членами зумовлює збагачення загальної синтаксичної синоніміки мовлення, розширення виражальних засобів і форм, посилення комунікативної гармонії сказаного.

Висновки до розділу 2

Семантика речення з однорідними членами у композиційному аспекті репрезентує певну семантичну конфігурацію, утворену поєднанням кількох пропозиційних та ситуативних структур. Такі синтаксичні конструкції, а також їхня семантико-синтаксична типологія, що передбачає виокремлення однорідних головних та другорядних членів речення, є предметом дослідження мови з погляду синхронії, оскільки вони можуть бути визначені лише під час використання в реальному, комунікативно спрямованому мовленні, текстових і контекстових умовах.

Однорідні підмети у реченні виформовують цілісний структурно-семантичний блок, поєднаний із присудком синтаксичним зв'язком координації, і вживаються для уточнення, розширення змісту повідомлення, створення певного емоційно-експресивного тла розповіді.

В ускладненому реченні однорідні присудки є засобом деталізації оповіді, водночас елементом влучності, пожвавлення та розгалуження думки. Вони розширюють інформаційну насиченість речення, інтенсифікують його семантичний потенціал, надаючи неядерним компонентам речення більшої виразності та виформовуючи асоціативні ряди.

Однорідні другорядні члени речення (означення, додатки, обставини) є засобом творення додаткового семантичного та інформаційного обшину речення, його увиразнення, посилення експресивності та яскравості мовлення.

Комунікативно-стилістичний аспект дослідження категорії однорідності передбачає часткове нівелювання межі між однорідними й неоднорідними членами речення, до уваги беруть функціонально-синтаксичну спільність, тотожність морфологічних засобів вираження та відповідність внутрішньореченнєвих синтаксичних зв'язків.

Однорідні члени речення в поетичних текстах соцмереж функціують як засоби урізноманітнення та посилення виразності мовлення, допомагають суб'єкту в мінімальному контексті якомога повніше висловити свою думку, описати предмет мовлення. Ці синтаксичні комплекси мають чітко регламентовані стилістичні та семантико-прагматичні функції, здатні уточнювати інформацію про предмет мовлення, конкретизувати її, надавати реченню експресивного забарвлення відповідно до комунікативних інтенцій мовця.

РОЗДІЛ 3. ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПРОСТИХ УСКЛАДНЕНИХ РЕЧЕНЬ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1. Теоретичні засади лінгводидактичного аналізу простого ускладненого речення

Сучасний етап становлення національної системи освіти України оснований на гуманістичних і демократичних принципах світогляду, ідеології, науки й культури, тому важливе значення має постійний та поступовий розвиток інтелектуального потенціалу особистості, формування професійної культури людини через творчу активність та самореалізацію. З урахуванням гуманістичних принципів, що їх визначено освітніми документами України (Законом України «Про освіту», Державною національною програмою «Освіта», Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, Концепцією Нової української школи) та Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти, досягнення цього можливе лише за умови трансформації визначальних технологій провадження освітньої діяльності, реформи підходів до навчально-виховного процесу і постійного упровадження принципів комунікативно зорієнтованого навчання у практику закладів загальної середньої освіти.

З огляду на зміну освітньої парадигми від знаннєвого підходу до компетентнісного в системі навчання закладів загальної середньої освіти України постали нові вимоги щодо організації навчання учнів, які повинні не лише набути необхідних лінгвістичних знань, а й навчитися застосовувати їх у практиці комунікування в соціумі.

Пріоритетне місце в курсі сучасної української літературної мови посідає вивчення синтаксису, оскільки саме на синтаксичному рівні найповніше зреалізовано функційний потенціал мовних одиниць, що є засобами міжособистісної комунікації.

Проблема комунікативно зорієнтованого навчання у процесі вивчення синтаксису системно досліджена у працях учених-методистів М. Вашуленка, Я. Мельничайка, М. Пентилюк, К. Плиско, Г. Шелехової.

За традиційного підходу до вивчення синтаксису у ЗЗСО використовується системно-описова методологія аналізу простого ускладненого речення, що лише частково відповідає вимогам до такого виду діяльності, тому в останніх лінгводидактичних дослідженнях розпрацьовано нові підходи. Наприклад, визначено основні методичні особливості формування мовленнєво-комунікативних умінь та навичок міжособистісної комунікації здобувачів освіти на завершальному етапі вивчення синтаксису, концепція ґрунтується на поєднанні засад функціонально-стилістичного та комунікативно-діяльнісного підходів, досліджено комунікативно-діяльнісний підхід в мовній освіті вчителів української мови і літератури як найбільш доречний [43, с. 65].

Сьогоднішнім потребам суспільства найбільше відповідає компетентнісний підхід, оскільки сприяє формуванню компетентної особистості, здатної жити й творити в швидкозмінному соціумі. Цим зумовлена необхідність перегляду цілей і змісту навчання, засобів та методів їхньої реалізації в системі шкільної освіти.

Незаперечним є факт відсутності єдиних лінгводидактичних засад вивчення простого ускладненого речення на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти.

Проте за умови реалізації принципів компетентнісно орієнтованого навчання, спрямованого на комплексне оволодіння учнями ключовими компетентностями, відбувається забезпечення їхньої підготовки до комунікації з урахуванням різних ситуацій спілкування. Суть такого навчання полягає у зміщенні акценту з накопичення знань, вмінь та навичок на формування й розвиток здатності учнями застосовувати освоєний досвід у конкретних ситуаціях.

Отже, актуальність упровадження засад компетентнісного підходу у процес вивчення простого ускладненого речення на уроках української мови в ЗЗСО детермінована потребами створення науково вмотивованих лінгводидактичних основ формування особистості, розпрацювання методичного інструментарію, добору методів, форм та засобів засвоєння навчального матеріалу, створення дидактичної моделі вивчення простого ускладненого речення, покращення навчально-методичного забезпечення, пошуку інноваційних методологічних прийомів та шляхів здобуття інформації.

Вивчення простих ускладнених речень передбачає застосування різних методичних прийомів, які допомагають при засвоєнні теоретичного матеріалу, в процесі використання зазначених конструкцій в мовленні та на письмі.

Основними методичними рекомендаціями організації процесу вивчення простого ускладненого речення є:

1. Поетапний підхід. Вивчення речення відбувається поетапно, починаючи з простих речень, а поступово складніші конструкції. Цей принцип допомагає учням зрозуміти базові структури перед тим, як переходити до ускладнених речень.

2. Граматичний аналіз. Аналізуючи граматичні структури простих і ускладнених речень, необхідно звертати увагу на морфологічну природу підметів, присудків, додатків, наявність сполучників та часток. Детальний аналіз граматики допомагає зрозуміти учням структуру речень.

3. Опрацювання лексики. Варто акцентувати увагу на нових словах та словосполученнях, які часто використовуються в ускладнених реченнях, адже це збагачує словниковий запас учнів, які зможуть використати у процесі власної комунікативної діяльності.

4. Моделювання та практика. Поступовий перехід від опрацювання учнями наявних простих ускладнених речень до самостійного моделювання

ними таких синтаксичних побудов сприяє повнішому усвідомленню синтаксичної природи таких явищ.

5. Використання текстів. Оптимальним є вивчення простого ускладненого речення в контексті, де оприявлено їхнє використання в реальних комунікативних ситуаціях. Це допомагає учням зрозуміти, як ускладнені речення сприймаються в мовленні та при читанні.

6. Відкрите обговорення. Необхідно залучати учнів до обговорення й аналізу речень, що спонукає їх порівнювати прості та ускладнені конструкції, обговорювати їхні застосування та важливість в акті комунікації.

7. Застосування творчих завдань. Створення учнями власних висловлень, есе, творів із простими та ускладненими реченнями сприяє розвитку їхньої мовної творчості.

Отож стратегічною перспективою в умовах розвитку національної освітньої системи є реалізація компетентнісного підходу у процесі навчання мови. За компетентнісного підходу, що його науково-методичних працях визначено як ефективний засіб підвищення якості освіти, ключове методологічне підґрунтя модернізації освіти. За такого підходу посилюється діяльнісний аспект процесу навчання, покращується особистісний досвід здобувачів освіти через формування усього спектру ключових і предметних компетентностей.

На думку О. Пометун, «компетентнісний підхід передбачає спрямування освітнього процесу на розвиток ключових (основних, базових) і формування предметних компетентностей особистості. Результат такого процесу – формування загальних компетентностей здобувача освіти, тобто комплексу ключових компетентностей, інтегрованих у життєвий досвід людини. Такі знання, уміння і навички розвиваються під час навчання і ґрунтуються на інформації про досвід діяльності й поведінкові моделі особистості, набуті упродовж життя» [43, с. 68].

Основне завдання навчання української мови полягає в обробці та використанні здобувачами освіти навчальної інформації, їхньому умінні

упродовж життя успішно й результативно комунікувати з навколишніми людьми, сприймати, аналізувати та розуміти мовлення, тому відбувається переорієнтація сучасної лінгводидактики на основі когнітивно-комунікативного вивчення мови з урахуванням буттєвого та знаннєвого досвіду особистості.

Упровадження методичних інновацій у процес формування граматичної компетентності учнів, що орієнтована на оволодіння мовленнєво-комунікативними вміннями, є актуальним завданням сучасної лінгводидактики. Тому дидактична мета вчителя полягає у доборі таких методів, форм, засобів та прийомів навчання синтаксису, які ґрунтуються на усвідомленні мови, сприяють розвиткові мовленнєвої компетентності та логічного мислення.

Процес навчання української мови має здійснюватися на комунікативно-діяльнісному підґрунті, оскільки саме комунікативна компетентність є визначальною в умовах реформ системи загальної середньої освіти в Україні.

Комунікативна компетентність передбачає здатність учнів ефективно застосовувати мовні та мовленнєві знання, уміння, навички й власний досвід з метою реалізації спілкування, досягнення комунікативної настанови та очікуваного прагматичного ефекту.

Сучасні реформи соціальної сфери зумовлюють використання функційно-стилістичного принципу у процесі навчання синтаксису, зокрема простого ускладненого речення, що передбачає необхідність набуття синтаксичної компетентності.

Зміни лінгвістичної парадигми зумовлюють коригування методичних прийомів навчання української мови. Цим спричинено посилення інтересу до функційного аспекту опису синтаксичних одиниць, оскільки формальний та структурно-семантичний підходи виявилися недостатніми.

У сучасних лінгводидактичних працях учені уточнили потрактування тих чи тих мовних одиниць, враховуючи здобутки функційної лінгвістики, що посилило функційний складник у процесі навчання синтаксису.

Наявність в учнів синтаксичної компетентності передбачає сформованість комплексу вмінь і навичок використовувати різноманітні синтаксичні конструкції в особистому мовленні, дотримуватися синтаксичних норм та урахувати виражальні можливості реченневих структур, здобувачі освіти повинні вільно послуговуватися усіма формами та засобами книжного й розмовного, експресивного й емоційного синтаксису, доречно використовувати різні синтаксичні одиниці в окремих комунікативних ситуаціях та контекстах.

Усі теми шкільного курсу синтаксису володіють значним комунікативним навантаженням. Наприклад, у процесі вивчення простого ускладненого речення здобувачі освіти розпізнають, розмежовують та аналізують речення, ускладнені однорідними членами, звертаннями, відокремленими зворотами, вставними та вставленими компонентами, моделюють речення означених типів, інтонують їх з урахуванням мети висловлення, комунікативно доречно використовують зазначені типи речень у власних висловленнях, творах та есе.

Порівняння подібних за семантико-синтаксичним та функційним потенціалом синтаксичних конструкцій, зокрема ускладнених і складних речень, збагачує мовлення учнів.

Важливим етапом формування синтаксичної компетентності школярів у процесі вивчення простого ускладненого речення є вправи на редагування. У сьогоденні велика кількість текстів потребує коригування, до таких найчастіше належать виступи політиків, мовлення пересічних українців, коментарі та дописи в соціальних мережах, реклама тощо.

При виконанні вправ такого типу необхідно скеровувати учнів на виявлення помилок, розвивати у них вміння самостійно редагувати речення і тексти. Розвиток та удосконалення синтаксичної компетентності передбачає використання вправ на редагування та трансформацію речень, текстів, добір правильного варіанта із низки наведених тощо.

Отже, дидактичні особливості процесу вивчення синтаксису на засадах компетентнісного підходу ґрунтуються на опановуванні мови не як теоретичної абстрактної дисципліни із великою кількістю правил, винятків із правил, а як практичного курсу, адже мова є потужним комунікативним інструментом, яким кожен учень користується щоденно для задоволення різноманітних потреб.

3.2. Вивчення простого ускладненого речення на уроках української мови

30 вересня 2020 року Кабінет Міністрів України затвердив Державний стандарт базової середньої освіти, яким регламентовано вивчення української мови у закладах загальної середньої освіти за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН України від 07.06.2017 №804 «Про оновлені навчальні програми для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів» зі змінами, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 р. № 698.

Тематичне планування з української мови у 8 класі, де серед тем є просте ускладнене речення, передбачає інтенсивний мовний та інтелектуальний розвиток школярів, удосконалення комунікативних компетентностей, формування творчих здібностей, уміння самостійної навчально-пошукової діяльності. Ці завдання є передумовою оптимального опанування інших навчальних предметів, основою майбутнього професійного зростання, соціальної адаптації.

У Програмі з української мови для учнів 5-9 класів з-поміж завдань визначено «формування у школярів компетентностей комунікативно доцільно й виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях і сферах спілкування з дотриманням норм українського етикету; вмінь розрізняти, аналізувати, класифікувати мовні факти, оцінювати їх з погляду нормативності, відповідності ситуації та сфери спілкування; працювати з текстом, здійснювати пошук інформації в різноманітних

джерелах, використовувати її в самостійно створених висловленнях різних типів, стилів і жанрів» [59, с. 56].

Загалом на вивчення простого ускладненого речення Програмою відведено 24 години у II семестрі 8 класу. Темарій передбачає опрацювання наступних теоретичних та практичних складників:

1. *Речення з однорідними членами* (6 год.) – вивчення однорідних членів речення (зі сполучниковим, безсполучниковим і змішаним зв'язком), поширених і непоширених однорідних членів речення, розмежування однорідних і неоднорідних означень, встановлення смислових відношень між однорідними членами речення (єднальних, протиставних, розділових), характеристика речень з кількома рядами однорідних членів, узагальнювальних слів у реченнях з однорідними членами; аналіз пунктуаційних особливостей речень з однорідними членами.

2. *Речення зі звертаннями, вставними словами (словосполученнями, реченнями)* (5 год.) – вивчення непоширених і поширених звертань, характеристика риторичних звертань, вивчення вставних слів (словосполучень, речень), класифікація вставних слів і словосполучень за значенням; аналіз пунктуації при звертанні і вставних словах.

3. *Речення з відокремленими членами* (13 год.). – загальна характеристика поняття про відокремлення, вивчення відокремлених другорядних членів речення (в тому числі уточнювальних), пунктуаційний аналіз розділових знаків при відокремлених членах речення.

У процесі аналізу підручників для учнів 8 класу ми прийшли до певних висновків щодо репрезентації тем про просте ускладнене речення.

1. У підручнику з української мови О. Глазової для 8-го класу (2021 р.) [56] тема простого ускладненого речення розкрита на сторінках 162–227. З-поміж вправ привертають увагу вправи „Я – редактор”, де учням пропонується скоригувати наведені речення чи фрагменти тексту, „Попрацюйте в групах”, що передбачає спільну опрацювання додаткового теоретичного матеріалу, значна увага приділяється пунктуаційному

оформленню простих ускладнених речень з різними ускладнювальними компонентами, розвитку мовно-комунікативної компетентності шляхом написання власних висловлень тощо. Кожен параграф закінчується рубрикою «Я знаю! Я вмію! Я можу!», що є своєрідним підсумком для визначення рівня опанування теоретичного матеріалу та сформованості синтаксичної компетентності.

2. Підручник з української мови О. Заболотного та В. Заболотного для 8-го класу (2021 р.) [57] матеріал щодо простого ускладненого речення подає на с. 101–176, кожен із параграфів розпочинає рубрика «Ви знатимете... Ви вмітимете...», де зацентовано увагу на основних теоретичних аспектах теми, визначено ключові вміння школярів, яких ті набудуть у процесі роботи. Теоретичний матеріал подано у формі схем та таблиць, що сприяє кращому його засвоєнню. Цікавою є пропонована форма групової роботи: учням надано теми для спільного виконання проєктів (рис. 1).

Проект

Об'єднайтеся в групи. Створіть рекламу однорідних членів речення, продемонструйте її в класі.

Форми презентації реклами можуть бути такими: інсценізація; словесний опис реклами на телебаченні; реклама, яка звучить на радіо; реклама в журналі; комбінований рекламний проєкт тощо.

Поради щодо роботи над проєктом

1. Не забудьте «покликати» на допомогу творчу уяву, оригінальність, увагу до найдрібнішої деталі мовознавчої теми, логічне мислення та асоціації.
2. Чітко продумайте мету, адресата, вид реклами.
3. Не забувайте, що в рекламі кожне слово несе смислове навантаження.

Показ рекламних проєктів можна провести як конкурс. Оберіть журі, яке присвоїть кожному проєкту одне зі звань: найоригінальніший, найаргументованіший, найсмішніший, найяскравіший тощо.

Рис. 1. Проєктна діяльність як форма групової роботи (О. Заболотний, В. Заболотний)

3. У підручнику з української мови для учнів 8-го класу О. Авраменка, Т. Борисюк, О. Почтаренко (2021р.) [55] параграфи 26-48 присвячено темам

вивчення простого ускладненого речення. Завдання підручника передбачають активну редагувальну роботу учнів (наприклад, вправа 3 на с. 125, де наведено текст, виділені речення якого пропонується перебудувати, дібравши до головних чи другорядних членів однорідні).

Окрім вичерпного теоретичного матеріалу та широкого комплексу пропонованих вправ щодо однорідних, відокремлених членів речення, вставних та вставлених конструкцій, звертань, привертає увагу авторська рубрика „Нове в правописі”, де акцентовано увагу на основних змінах правописної системи української мови, що були затверджені в 2019 році (рис. 2). Крім того, у рубриці „Культура слова” О. Авраменко наводить приклади правильного наголошування слів, широкий перелік фразеологізмів та пропонує переглянути тематичні відеоролики щодо правильного слововживання, наприклад, на с. 127 «літки поширюють чи розповсюджують?».

НОВЕ В ПРАВОПИСІ

Закінчення **-а (-я)** та **-у (-ю)**

Закінчення **-а, -я** в родовому відмінку однини мають іменники чоловічого роду, що позначають:

- назви населених пунктів із суфіксами **-ськ-, -цьк-, -ець-**, елементами **-бург-, -град (-город), -піль (-поль), -мир-, -слав-**: *Бердянська, Луцька, Трускавця, Піттсбурга, Вишгорода, Борисполя, Житомира, Ярослава*;
- назви населених пунктів із наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі та із суфіксами присвійності **-ів- (-їв-), -ин- (-ін-), -ач-, -ич-**: *Бикá, Дніпрá; Львова, Києва; Батурина, Пири́тина; Бахмача, Гали́ча*, лише в окремих випадках із наголосом на корені іменника: *Бре́ча, Дóвжика, Ма́лого Куя́льника, Смо́трича*.

Решта назв населених пунктів можуть мати варіантні закінчення **-а (-я)** та **-у (-ю)**: *Амстерда́м і Амстерда́му, Гомеля́ і Гомелю́, Лондо́на і Лондо́ну, Чорноби́ля і Чорноби́лю*.

Примітка. Закінчення **-у, -ю** наявне в складених назвах населених пунктів, другою частиною яких є іменник, що має звичайно в родовому відмінку закінчення **-у**: *Давидового́ Броду́, Зелено́го Гаю́, Кривого́ Рогу́* та ін.

Закінчення **-і** та **-и**

У родовому відмінку однини іменники III відміни мають закінчення **-і**: *вані́лі, галу́зі, ге́рані, гідно́сті, кро́ві, любові́, мо́ці, незале́жності, нехворо́щі, но́чі, Обо́лоні, осе́ні, Ру́сі, со́лі, фальші́*.

Іменники на **-ть** після приголосного, а також слова *кров, любов, осінь, сіль, Русь, Білорусь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення **-и**: *гідно́сти, незале́жності, радос́ти, смер́ти, честі́, хоробро́сти; кро́ви, любови́, осе́ні, со́ли, Ру́си, Білору́си*.

Рис. 2. Рубрика «Нове в правописі» (О. Авраменко)

4. У підручнику з української мови для 8 класу, укладачем якого є авторський колектив С. Караман, О. Горошкіна, О. Караман, Л. Попова [58], питання простого ускладненого речення висвітлено в параграфах 19–32. Інформацію про структуру, функції та пунктуацію речень з однорідними та

відокремленими членами, вставними і вставленими компонентами та звертаннями учні отримують під час опрацювання теоретичного матеріалу, поданого в рубриці «Буду я навчатись мови золотої», та у процесі виконання різних типів вправ, наприклад, вправа 318 на с. 240, пропонує перетворити два простих речення, поєднані за змістом, в одне просте ускладнене (1. *На початку ХХ ст. полтавці задумали справити ювілей «Енеїди». На честь свята провели костюмоване дійство.* 2. *Біля річки ростуть жовті медунки. Вони разом із зеленим буйнотрав'ям пишим килимом вкривають береги.* 3. *Земство оголосило конкурс. У конкурсі переміг тридцятирічний Василь Кричевський.* 4. *Будинок Полтавського земства був задуманий в українському національному стилі. Новий будинок Полтавського земства також мали спорудити до ювілею.* 5. *Величезний будинок вдало вписався у природне довкілля Полтави. Будинок був урочистий і рясно орнаментований мотивами „дерева життя” і „квітки у вазоні”*). Внаслідок виконання такого завдання учні глибше розуміють суть категорії однорідності, оскільки чітко простежують перетворення простого речення в ускладнювальний компонент.

Отож такий широкий спектр різноманітних форм вивчення простого ускладненого речення в закладах загальної середньої освіти дає підстави для висновку про актуальність окресленої теми в межах лінгводидактики.

Розвиток комунікативних та синтаксичних компетентностей школярів передбачає включення до уроків у 8 класі теми «Однорідні члени речення», план-конспект якого репрезентуємо.

ТЕМА УРОКУ: Однорідні члени речення. Поширені й непоширені, зі сполучниковим, безсполучниковим і змішаним зв'язком

Мета:

навчальна: закріпити здобуті знання про специфіку однорідних членів речення та вживання розділових знаків при них; поглибити пунктуаційні

навички; схарактеризувати особливості поширених та непоширених однорідних членів речення, підтвердити на прикладі використання різноманітних мовних ситуацій, що однорідні члени речення допомагають точніше передати зміст висловлювання, наміри мовця;

розвивальна: розвивати культуру усного спілкування школярів, логічне мислення, увагу, уяву, творчі здібності;

виховна: виховувати любов до життя, прищеплювати вміння помічати красу природи, самокритичність, пошану до культури мовлення.

Форма уроку. Урок-подорож

Тип уроку: урок закріплення вивченого матеріалу.

Обладнання: мультимедійна презентація, підручник.

Культурологічна лінія. Люблю красу свого міста...

Структура уроку

- I. Організаційна частина.
- II. Мотивація навчальної діяльності
- III. Очікування
- IV. Актуалізація опорних знань
- V. Основна частина уроку
- VI. Оцінювання
- VII. Домашнє завдання
- VIII. Рефлексія

ХІД УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНА ЧАСТИНА

Вітання. Перевірка присутніх на уроці.

Звучить мелодія пісні «Вас вітають Чернівці».

Слово вчителя

Кожне місто, кажуть у народі, має стільки облич, стільки в ньому вулиць, площ, будинків та пам'ятників. З-поміж прекрасних міст нашої

України найближчі серцю Чернівці – єдине, неповторне та цікаве місто зі своєю багатою історією та безліччю таємниць, що їх нам треба розгадати, адже ми тут народилися, це наша мала батьківщина.

Маленьким Парижем називають Чернівці і корінні мешканці, й гості, а для буковинців – це ще й місто, в якому варто жити!

*Різних міст є у світі багато,
Я їх знаю, я ними горджусь,
Та куди б не водила дорога,
В Чернівці я завжди повернусь.*

Сьогоднішній урок у нас незвичайний, це буде урок-подорож, на якому ми віртуально і за допомогою слова відвідаємо визначні місця Чернівців, пригадаємо славетних буковинців, що тут жили і живуть зараз. Основними засобами для подорожі нам слугуватимуть синтаксичні одиниці, однорідні члени речення. У художньому, особливо поетичному тексті, однорідні підмети і присудки, означення, додатки та обставини є барвами, що увиразнюють зображення предмета або явища, збагачують картину висловлення.

Запис у зошити

Слово вчителя.

Запишіть в зошити сьогоднішню дату, вид нашої роботи, а також тему уроку **«Однорідні члени речення. Поширені й непоширені, зі сполучниковим, безсполучниковим і змішаним зв'язком»**.

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Чи, на вашу думку, важливою є роль однорідних членів (головних і другорядних, поширених і непоширених) в мовній палітрі? А чи можливе повноцінне спілкування взагалі без них?

(Відповіді учнів)

Слово вчителя. Справді! Однорідні члени речення надзвичайно важливі для гармонійної комунікації, вони є своєрідними згустками інформації, що збагачують наше мовлення.

Прочитаймо разом вірш Христини Клебак, доля якої теж пов'язана із Чернівцями (я вголос, а ви – мовчки зі мною), назвіть однорідні члени.

*Знайди мене у витинанках вулиць,
Відчуй аромат і присмак осені,
Ці спогади змушують усміхнутись,
Нагадують теплі, солодкі сни.
Знайди мене на яскравих площах,
Прислухайся, тут десь органний зал,
Там музикалюд весь полоще,
і кожного веде у світ октав.
Побудьмо ще хоч мить в тій атмосфері
І закарбуймо в пам'яті момент,
Коли нам відчинило свої двері,
Місто менуетів і сонет.
Місто етюдів, симфоній і клавіш,
Місто художників, місто митців,
Місто, де завжди чекають радо,
Тож приїжджайте до ЧЕРНІВЦІВ.*

Слово вчителя Надзвичайна мелодійність та поетика вірша значною мірою зумовлена використанням у ньому однорідних членів, давайте спробуємо причитати ще раз, не зачитуючи їх. Чи подобається вам другий варіант? В чому разюча різниця з оригіналом?

(Відповіді учнів)

Справді, внаслідок усунення з поетичного тексту однорідних членів (присудків, додатків) втрачається образна картина вірша, зменшується його інформативний обсяг. Отже, такі члени речення мають великий образний потенціал і в усному мовленні, і в письмовому, особливо поетичному.

Тема нашого сьогоднішнього заняття «Однорідні члени речення», тобто такі, що мають ще більшу силу в тексті. Тож на цьому уроці спробуємо завдяки їхньому використанню відчувати себе на екскурсії рідними Чернівцями, описати все багатоманіття нашого міста.

III. ОЧІКУВАННЯ

Слово вчителя. Почувши тему нашого заняття та зрозумівши, в якій формі воно буде відбуватися, скажіть, чого ви сьогодні очікуєте від уроку: відкриття, пізнання, а може... дива?

(Відповіді учнів)

А я очікую від уроку, що ми разом з вами закріпимо здобуті знання про специфіку однорідних членів речення та вживання розділових знаків при них; поглибимо пунктуаційні навички; схарактеризуємо особливості поширених та непоширених однорідних членів речення, доведемо на прикладі використання різноманітних мовних ситуацій, що однорідні члени речення допомагають точніше передати зміст висловлювання, наміри мовця; розвинемо культуру усного спілкування, логічне мислення, увагу, уяву, творчі здібності; виховуватимемо любов до життя, вміння помічати красу природи, самокритичність, пошану до культури мовлення.

IV. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Слово вчителя

Тож продовжимо із вами

Дивослова кольорами

Малювати світ краси –

Світ словесної палітри.

Все про наше рідне місто,

Що квітує на Вкраїні,

Чернівці, розкажем нині.

Бліц-опитування

1. Які члени речення називаємо однорідними?
2. Які члени речення можуть бути однорідними?
3. Яка роль однорідних членів речення?
4. Якими розділовими знаками виділяються на письмі однорідні члени речення?
5. Що таке узагальнені слова?
6. Які ознаки узагальненого слова?
7. Які розділові знаки можливі між узагальненими словами й однорідними членами речення?

Метод незакінчених речень

Закінчіть думку.

- Однорідні члени речення – це...
- Однорідні члени речення вступають у такі типи сурядних відношень:...
- На письмі однорідні члени речення виділяються комами, а у вимові...
- Після узагальненого слова перед однорідними членами ставимо...
- Після однорідних членами речення перед узагальненим словом ставимо...
- Не є однорідними означення, які....

Зверніть увагу! Якщо узагальнювальне слово стоїть перед однорідними членами, а далі речення продовжується, то після узагальнювального слова ставимо двокрапу, а після однорідних членів – тире.

V. ОСНОВНА ЧАСТИНА УРОКУ

1. Диктант з обґрунтуванням

Знайти однорідні члени речення, визначити їхню синтаксичну роль, пояснити правила пунктуації.

Любимо ми це зелене місто над Прутом, одягнене в клени, тополі і каштани. На вулицях Чернівців височіють гарні архітектурні пам'ятки,

особливо чарують своєю красою собори, будівлі університету, театру, міської ратуші. У цьому місті надзвичайно багато садів, парків і скверів. Чернівці називають містом храмів і садів. У різні частини чернівчанами були чимало відомих людей: Ольга Кобилянська, Василь Сімович, Михайло та Володимир Івасюки, Тамара Севернюк, Галина Тарасюк, Марія Матіос.

2. Коментоване письмо (Пояснити розділові знаки в реченнях)

1. *Всі чернівчани: і найменша дитина, і доросла людина, і поважні дідусі та бабусі – люблять та з щирою теплотою говорять про своє місто.*

2. *І Соборна площа, і Сквер вишиванки, і Жовтневий парк щоразу приваблюють до себе туристів та мандрівників.*

3. *У різний час Чернівці відвідували Іван Франко та Леся Українка, Юрій Федькович та Сидір Воробкевич, Ольга Кобилянська та Ірина Вільде.*

4. *Затишні вулички, загорнуті в задумливі будинки, просторі площі, гомінкі парки та сквери, вражаючи храми, скульптури з шармом богемності – це Чернівці.*

5. *Суворість фортечних стін, вишукана легкість та ажурність кованих ґрат, веселкові переливи черепиці Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича щоразу вражають до глибини душі.*

6. *Щодня о 12 годині на балкон ратуші виходить трубач і навсібіч грає пісню «Марічка» для чернівчан та безтурботних, захоплених гостей міста..*

3. Я експериментую... (Перебудуйте речення так, щоб у реченнях з однорідними членами змінилися розділові знаки).

У моєму місті багато «літературних» вулиць: Івана Франка, Лесі Українки, Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Ольги Кобилянської, Юрія Федьковича. Назарій Яремчук, Іво Бобул, Лілія Сандулеса, Василь Зінкевич – всі колись співали в Чернівцях.

4. Творче моделювання (Змодельуйте з наведених речень такі, що були б ускладнені різними однорідним членами).

Зразок. *Люблю Чернівці // Люблю місто Чернівці, його гомінкі вулиці, зелені парки, затишні кав'ярні, привітних людей.*

На Центральній площі височіє пам'ятник Тарасові Шевченку.

У Центральному парку імені Тараса Шевченка є чимало розваг для дітей.

Вулиця Небесної Сотні названа на честь героїв Революції Гідності.

5. Спостереження над мовою (Визначте поширені й непоширені однорідні члени речення).

Своїм верховіттям високі клени у Жовтневому парку стиха кивають, шепотять, згадують про давні часи.

І знову магія вулиці Ольги Кобилянської, і велич Резиденції митрополитів, і лабіринти затінених провулків, і краса театру на Театральній площі радують мені серце.

Ясна, охоплена сонцем будівля Резиденції митрополитів величаво постала перед нами.

6. Проблемне запитання

Чи є однорідні члени в реченнях?

Дівчина стояла ні жива ні мертва.

Ой у лузі, в лузі дівчина стояла.

Я повернусь, повернусь у рідні Чернівці.

Відповідь обґрунтуйте. Користуючись підручником [57, с. 103], з'ясуйте, які поєднання слів не є однорідними членами.

7. Робота з підручником. Вправа 242 [57, с. 113].

Запишіть речення, підкресліть однорідні члени. Зробіть синтаксичний розбір речення на вибір.

Тут ні вітру, ні туманів, ані берега сірих брил.

Людна, гомінка, строката щонеділі Соборна площа в Чернівцях.

Я вас люблю, мої Чернівці, за вами я сумую щогодини.

Петрівський ярмарок щоразу проводять на різних площах міста: Театральній, Соборній, Центральній.

8. Живописний самодиктант (Розгляньте зображення Резиденції митрополитів Букаовини та Далмації, складіть за картиною речення із однорідними членами).



9. Робота з текстом. Кожен учень отримує аркуш із текстом, в якому повинен розставити пропущені розділові знаки.

Корона Чернівців

Справді Резиденція митрополитів у Чернівцях без перебільшення є вінцем що довершує увесь архітектурний образ столиці Буковини. Резиденція місце що сповнює гордістю кожного чернівчанина, який обов'язково приведе сюди своїх гостей рідних та друзів і буде з насолодою дивитися на їхні вражені здивовані величчю будівлі обличчя.

10. Я малюю словом. Продовження попереднього завдання полягає у написанні учнями твору-акварелі за поданим початком, обов'язково використовуючи у тексті однорідні члени.

Довідка. Акварель – короткий фрагментарний твір (етюд, образок, шкіц), що асоціюється з малярством, оскільки в ньому за допомогою слова створюється безпосереднє враження від наведеної в тонких пластично-зорових образах інформації.

VI. ОЦІНЮВАННЯ

Ви всі сьогодні молодці!

Сумлінно й вправно працювали.

І знаю, що ми разом всі

*Знання нові собі надбали
Й містом нашим мандрували.
І, як зазвичай, кожен труд
Оціненим повинен бути!*

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

*А щоб знання не розгубити
і ще раз все вам повторити,
Удома попрацюйте сміло –
Час витратьте на добре діло.
Завдання будуть різних рівнів.
Тож у щоденник пишем вправно:
Письмово виконати вправи –
Теорію всю повторити
Й для відпочинку час лишити...
Бажаю успіхів, натхнення
Та мудрості у повсякденні!*

VI. Підсумок уроку

Закінчити речення:

1. Сьогодні я дізнався...
2. Було цікаво...
3. Я навчився...
4. Було важко...
5. Я зміг...
6. Я виконував завдання...
7. Я зрозумів, що...
8. Мене здивувало...
9. Я відчув, що...
10. Тепер я можу...

11. Урок дав мені для життя...

Висновки до розділу 3

Сучасні соціальні реформи зумовлюють активізацію функційно-стилістичного принципу навчання синтаксису, зокрема простого ускладненого речення, що передбачає необхідність набуття синтаксичної компетентності.

Процес вивчення синтаксису на засадах компетентнісного підходу передбачає опановування мови не як затеоретизованої абстрактної дисципліни із великою кількістю правил, винятків із правил, а як практичного курсу, адже мова є потужним комунікативним інструментом, яким кожен учень користується щоденно для задоволення різноманітних потреб.

Кожна тема шкільного курсу синтаксису володіє значним комунікативним навантаженням. Наприклад, у процесі вивчення простого ускладненого речення здобувачі освіти розпізнають, розмежовують та аналізують речення, ускладнені однорідними членами, звертаннями, відокремленими зворотами, вставними та вставленими компонентами, моделюють речення означених типів, інтонують їх з урахуванням мети висловлення, комунікативно доречно використовують зазначені типи речень у власних висловленнях, творах та есе. Порівняння подібних за семантико-синтаксичним та функційним потенціалом синтаксичних конструкцій, зокрема ускладнених і складних речень, збагачує мовлення учнів.

На підставі аналізу навчально-методичного забезпечення (державної програми, чинних підручників з української мови) щодо повноти матеріалу для вивчення теми простого ускладненого речення, то можна зробити висновок про уналежнення цієї теми до розділу «Синтаксис», максимальну репрезентованість окресленої теми у підручнику за авторством С. Караман зі співавторами (наведено типологію ускладнювальних засобів, схарактеризовано основні типи морфологічного вираження однорідних та

відокремлених членів речення, вставних і вставлених компонентів, звертань, деталізовано пунктуаційне оформлення простих ускладнених речень тощо.

При вивченні теми «Просте ускладнене речення» у 8-му класі учні повинні:

- розвинути мовленнєві та комунікативні компетентності через поглиблення знань про мовленнєву діяльність, її особливості та види; засвоїти норми комунікативної поведінки залежно від специфіки сфери й ситуації спілкування;

- вдосконалити уміння і навички усної та писемної комунікації в науково-навчальній, офіційно-діловій, соціально-культурній сферах;

- оволодіти різноманітними тактиками й стратегіями ефективного спілкування, регламентованими досвідом, інтересами, психологічними особливостями, що є пріоритетним засобом досягнення життєвих і професійних цілей;

- генерувати вартісні приклади міжособистісної комунікації;

- усвідомити необхідність самоосвіти, удосконалення навичок самоконтролю тощо.

У зв'язку з вищезазначеним важливим є вивчення цієї теми «Однорідні члени речення». За умови використання інноваційних типів уроків основна увага вчителя концентрується не на процесі передачі знань, а на формуванні в учнів різних компетентностей, зокрема синтаксичної та комунікативної, групова діяльність передбачає взаємодію всіх учасників класного колективу. Саме такий тип навчання зумовлює спільну діяльність, взаємонавчання, при якому учень та учитель взаємодоповнювальні, рівноправні суб'єкти дидактичного процесу.

ВИСНОВКИ

Основні ознаки простого ускладненого речення – додаткова предикативність і внутрішньорядні відношення. Внутрішньорядні відношення ґрунтуються на наявності конструкцій з однорідними чи неоднорідними членами, що пов'язані сурядним зв'язком, конструкцій з уточнювальними, пояснювальними, вставленими чи вставними компонентами.

Семантико-граматичні характеристики однорідних членів речення дають змогу зарахувати їх до одного з основних класів граматичної структури української мови, проте їхній лінгвальний статус досі залишається дискусійним.

Однорідні члени речення визначено як такі, що перебувають в однакових синтаксичних відношеннях з одним із членів речення, поєднуються сурядним зв'язком і займають у реченні тотожну синтаксичну прозицію.

Синтаксична однорідність, зреалізована в ускладненому реченні, безпосередньо пов'язана зі змістовою, логічною однорідністю, оскільки однорідні члени є засобами номінації понять одного логічного ряду, вони близькі за змістом

З поняттям ряду у лінгвістичній науці тісно пов'язані категорії однорідності та сурядності, проте вони значно ємніші, оскільки перетинаються лише в одній із його форм реалізації: синтаксичних позиціях та однаковій семантичній репрезентації. Якщо категорія сурядності – багатолінійна й багатовимірна, зреалізована на різних мовних рівнях, то категорія однорідності функціонує лише у межах внутрішньореченнєвого рівня.

Типовим видом зв'язку між однорідними членами речення є сурядний, що оприявнює єднальні, розділові, зіставно-протиставні, градаційні відношення.

Однорідні члени в ускладненому реченні є його частиною, поєднаною з базовим реченням формальним, семантичним, модальним планом, наявність такого зв'язку моделює просте ускладнене речення як окрему самодостатню синтаксичну та комунікативну одиницю.

Семантика речення з однорідними членами у композиційному аспекті репрезентує певну семантичну конфігурацію, утворену поєднанням кількох пропозиційних та ситуативних структур. Такі синтаксичні конструкції, а також їхня семантико-синтаксична типологія, що передбачає виокремлення однорідних головних та другорядних членів речення, є предметом дослідження мови з погляду синхронії, оскільки вони можуть бути визначені лише під час використання в реальному, комунікативно спрямованому мовленні, текстових і контекстових умовах.

Однорідні підмети у реченні виформовують цілісний структурно-семантичний блок, поєднаний із присудком синтаксичним зв'язком координації, і вживаються для уточнення, розширення змісту повідомлення, створення певного емоційно-експресивного тла розповіді.

В ускладненому реченні однорідні присудки є засобом деталізації оповіді, водночас елементом влучності, пожвавлення та розгалуження думки. Вони розширюють інформаційну насиченість речення, інтенсифікують його семантичний потенціал, надаючи компонентам речення більшої виразності та виформовуючи асоціативні ряди.

Однорідні другорядні члени речення (означення, додатки, обставини) є засобом творення додаткового семантичного та інформаційного обширу речення, його увиразнення, посилення експресивності та яскравості мовлення.

Комунікативно-стилістичний аспект дослідження категорії однорідності передбачає часткове нівелювання межі між однорідними й неоднорідними членами речення, до уваги беруть функціонально-синтаксичну спільність, тотожність морфологічних засобів вираження та відповідність внутрішньореченнєвих синтаксичних зв'язків.

Однорідні члени речення в поетичних текстах соцмереж функціують як засоби урізноманітнення та посилення виразності мовлення, допомагають суб'єкту у мінімальному контексті стисло висловити свою думку, якнайширше описати предмет мовлення. Ці синтаксичні комплекси мають чітко визначені стилістичні й семантико-прагматичні функції, зокрема здатні уточнювати інформацію про предмет мовлення, конкретизувати її, надавати реченню експресивного забарвлення відповідно до комунікативних інтенцій мовця.

Процес вивчення синтаксису на засадах компетентнісного підходу передбачає опановування мови не як затеоретизованої абстрактної дисципліни із великою кількістю правил, винятків із правил, а як практичного курсу, адже мова є потужним комунікативним інструментом, яким кожен учень користується щоденно для задоволення різноманітних потреб.

Кожна тема шкільного курсу синтаксису володіє значним комунікативним навантаженням. Наприклад, у процесі вивчення простого ускладненого речення здобувачі освіти розпізнають, розмежовують та аналізують речення, ускладнені однорідними членами, звертаннями, відокремленими зворотами, вставними та вставленими компонентами, моделюють речення означених типів, інтонують їх з урахуванням мети висловлення, комунікативно доречно використовують зазначені типи речень у власних висловленнях, творах та есе.

Порівняння подібних за семантико-синтаксичним та функційним потенціалом синтаксичних конструкцій, зокрема ускладнених і складних речень, збагачує мовлення учнів.

На підставі аналізу навчально-методичного забезпечення (державної програми, чинних підручників з української мови) щодо повноти розкриття теми простого ускладненого речення можемо зробити висновок про уналежнення цієї теми до розділу «Синтаксис», максимальну репрезентованість окресленої теми у підручнику за авторством С. Караман зі

співавторами (наведено типологію ускладнювальних засобів, схарактеризовано основні типи морфологічного вираження однорідних та відокремлених членів речення, вставних і вставлених компонентів, звертань, деталізовано пунктуаційне оформлення простих ускладнених речень тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1.Алексеева С. Г. Особливості структури двоскладних речень з однорідними головними членами. *Проблеми граматики і лексикології української мови*. К., 2002. С.135–141.
- 2.Алексеева С. Г. Сурядність у системі синтагматичних і парасинтагматичних відношень. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова: збірник наукових праць*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 1999. Серія 10. С. 182 – 183.
- 3.Анікеєнко Ю. Розділові конструкції в системі сурядного зв'язку. *Філологічні науки*. 2012. Вип. 11. С. 94–98.
- 4.Барчук В. М. Сурядність: типологічний аспект. *Мовознавство*. 2015. №5. С. 13–20.
- 5.Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
- 6.Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови: Морфологія. К. : Либідь, 1993. 336 с.
- 7.Вихованець І. Р. Навколо проблем предикативності, предикації і предикатності. *Українська мова*. 2002. № 1. С. 25–31.
- 8.Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : монографія. К. : Наук. думка, 1992. 224 с.
- 9.Вихованець І. Р., Городенська К. Г. , Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення : монографія. К : Наук. думка, 1983. 219 с.
- 10.Вихованець І. Р. Типологія семантико-синтаксичних відношень. *Українська мова: Теорія і практика*. К. : ІСДО, 1993. С. 7–10.
- 11.Вінтонів М. Пропозиційний аспект висловлення. *Вісник Донецького національного університету*. Серія Б : Гуманітарні науки. Вип. 1–2. Донецьк, 2014. С. 51–58.
- 12.Герман В. В. Словосполучення: дискусійні питання сучасного синтаксису. *Українське мовознавство: міжвідомчий науковий збірник*. Харків: Цифра Прінт, 2012. Вип. 42/1. С. 73–78.

- 13.Городенська К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць : монографія. К. : Наук. думка, 1991. 192 с.
- 14.Городенська К. Функціонально-категорійна грамати́ка української мови. *Інформаційні технології в освіті*. 2005. № 2. С. 92–97.
- 15.Гуйванюк Н. Актуалізація як умова каузативного ускладнення комунікативної семантики висловлювання. *Семантика мови і тексту* : зб. статей VIII Міжнародної конференції (м. Івано-Франківськ, 22–24 жовтня 2003 р.). Івано-Франківськ : Плай, 2003. С. 126–131.
- 16.Гуйванюк Н.В. До питання комунікативної парадигми речення. *Мовознавство*. 2005. №3-4. С.148–155.
- 17.Гуйванюк Н. В., Кульбабська О. В. Репрезентація пропозиційних структур на рівні двоскладного речення. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці : Рута, 1998. Вип. 34 : Слов'янська філологія. С. 141–145.
- 18.Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : монографія. Чернівці : Рута, 1999. 336 с.
- 19.Дудик П. С. Просте ускладнене речення : підручник. Вінниця : ВДПУ, 2002. 336 с.
- 20.Єрмоленко С. Я. Актуалізація. *Українська мова : енциклопедія*. К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2000. С. 14.
- 21.Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика : монографія. К. : Наук. думка, 1982. 210 с.
- 22.Загнітко А. П. Актуальні проблеми сучасної граматики. *Лінгвістичні студії*. Донецьк : ДонНУ, 2001. Вип. 7. С. 32–36.
- 23.Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2006. 378 с.
- 24.Іваницька Н. Л. Нариси з синтаксису української мови : монографія. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2011. 183 с.
- 25.Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення. К. : Вища шк., Голов. вид-во, 1985. 126 с.

26. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навч. посібн. К. : Либідь, 1995. 312 с.
27. Караман С. О. Розвиток усного мовлення під час вивчення однорідних членів речення у 8 класі гімназії. *Наука і сучасність*. К., 2000. Вип.1. С.83–91.
28. Кобченко Н. В. Явища подвійності й перехідності в системі синтаксичних зв'язків сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. Київ, 2018. 36 с.
29. Кононенко В. Однорідні члени речення. *Українська мова: Енциклопедія*. Вид. 2-е. випр., доп. / Ред. кол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова). К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 427.
30. Костусяк Н. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : монографія. Луцьк : Волинський нац. ун-т, 2012. 452 с.
31. Курило О. Б. Паралельні форми в українській мові, їх значення для стилю. К., 1923. Режим доступу: URL: <https://zbruc.eu/node/42766>
32. Кутня Г. Семантико-синтаксична категорія валентності в контексті аналізу предикатів. *Вісник Львівського університету*. Львів, 2009. Вип. 46. Ч. II. С. 9–16.
33. Кухарева В. І. Комунікативний потенціал односкладних речень у науковому тексті (на матеріалі науково-технічної літератури) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Віталіна Іванівна Кухарева. К., 2003. 194 с.
34. Кучеренко І. К. Логіко-граматична природа речень з узагальнюючими словами при однорідних членах. *Мовознавство*. 1977. № 6. С. 3-12.
35. Масицька Т. Є. Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей : монографія. Луцьк : ПВД „Твердиня”, 2016. 416 с.
36. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.

37. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. Київ : Наукова думка, 1966. 209 с.

38. Мірченко М. Категорії предикативності та предикатності в системі категорій речення. *Вибрані праці з категорійної граматики та лінгвотекстології*. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. С. 70–84.

39. Мірченко М. Статус ускладненого речення (на матеріалі поетичних творів Лесі Українки). *Леся Українка і сучасність* : зб. наук. праць : у 2-х т. Т. 2. Луцьк : Волин. обл. друкарня, 2005. С. 472–477.

40. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій: монографія. Вид. 2-ге, переробл. Луцьк : РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. 393 с.

41. Мойсієнко А. Синтаксичні відношення в простому ускладненому реченні: синкретизм відношень. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. Вип. 475-477. С. 64–67.

42. Парфенюк Л. Особливості реалізації речень із однорідними членами в малій прозі кінця XX – початку XXI ст. *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії*. Рівне, 2005. Вип. 13. С. 20–22.

43. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1 (900). С. 65–70.

44. Радіонова Т. Диференційні ознаки акцентуальної нерівноправності однорідних членів речення. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. Донецьк, 2007. Т. 16. С. 142–148.

45. Радіонова Т. М. Проблема ряду в сучасній лінгвістиці. *Лінгвістичні студії*: збірник наук. праць. Випуск 9. Донецьк: ДонНУ, 2002. С. 69–74.

46. Радіонова Т. М. Синтаксична нерівноправність однорідних членів речення: статус і різновиди. *Ономастика і апелятиви*: зб. наук. праць. Вип. 17. Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. С. 98–108.

47. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. – Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

48.Синявський О. Норми української літературної мови. Українське Видавництво, Львів. 1941. 253 с.

49.Сімович В. Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці. Друге видання з одмінами й додатками. Київ – Ляйпціг: Українська накладня; Коломия: Галицька накладня, 1919. 584 с.
<https://diasporiana.org.ua/movoznavstvo/simovych-v-gramatyka-ukrayinskoyi-movy-dlya-samonavchannya-ta-v-dopomogu-shkilnij-nauczii/>

50.Слинько І. І. Речення з однорідними членами. *Українська мова і література в школі*. 1976. № 12. С. 58-66.

51.Слинько І. І. , Гуйванюк Н. В. , Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання : навч. посібн. для студ. філол. ф-тів ун-тів. К. : Вища шк., 1994. 670 с.

52.Смаль-Стоцький С., Гартнер Ф. Граматика руської мови. Вид. 3, перероблене. Відень, 1914. 202 с. Доступний з:
https://shron1.chtyvo.org.ua/SmalStotskyiStepan/Hramatyka_ruskoj_movy_vyd_1914.pdf

53.Сучасна українська мова : підручник / за ред. О. Д. Пономарева. 2-ге вид., переробл. і доп. К. : Либідь, 2001. 400 с.

54.Тимченко Є. Українська граматика. Київ: Друкарня університету святого Володимира, 1917. 178 с.

55.Українська мова : підруч. для 8 кл. закл. загальн. середн. освіти. – 2-ге вид., перероб. / укл: О. Авраменко, Т. Борисюк, О.Почтаренко. Київ : Грамота, 2021. 192 с.

56.Українська мова : підруч. для 8 кл. закл. загальн. середн. освіти. – 2-ге вид., перероб. / укл: О. Глазова. Київ : Освіта, 2021. 255 с.

57.Українська мова : підруч. для 8 кл. закл. загальн. середн. освіти. – 2-ге вид., перероб. / укл: О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2021. 224 с.

58. Українська мова : підруч. для 8 кл. закл. загальн. середн. освіти. – 2-ге вид., перероб. / укл: С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Київ : Літера, 2021. 297 с.

59. Українська мова, 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804. [Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>]

60. Фенко М. Я. Функціонально-категорійні параметри прикметника та прислівника в семантико-синтаксичній структурі речення : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. Луцьк, 2008. 207 с.

61. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : монографія. К. : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 368 с.

62. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці : Букрек, 2014. 412 с.

63. Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення : монографія. Чернівці : Рута, 2002. 217 с.

64. Шитик Л. Синхронічна перехідність синтаксичних одиниць в українській мові : монографія. Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2014. 474 с.

65. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ : Академія, 2004. 410 с.

66. Carstairs-McCarthy A. The evolutionary origin of morphology. *Language origins : Perspectives on evolution* Oxford : Oxford Univ. Press, 2005. P. 166–184.

67. Daneš F. Sémantická struktura větného vzorce. *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno : Filosofická fakulta University J. E. Purkyně, 1968. С. 45–49.

68. Fillmore Ch. Frame semantics. *Linguistics in the morning calm: Selected papers from the SICOL*. 1981. Seoul, 1982. P. 111–137.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Буряк Л. (Дзвінка Торохтушко) Персональна сторінка. Режим доступу:
<https://www.facebook.com/profile.php?id=100006848384255>
2. Власова Т. Персональна сторінка. Режим доступу:
<https://www.facebook.com/TaniaVlasovaOfficial>
3. Квітець Т. Персональна сторінка. Режим доступу:
<https://www.facebook.com/profile.php?id=100008126821003>
4. Коваленко А. (Anatoliy Anatoliy) Персональна сторінка. Режим доступу:
<https://www.facebook.com/profile.php?id=100019902067792>
5. Криштопа О. Персональна сторінка. Режим доступу:
<https://www.facebook.com/profile.php?id=100001919743867>
6. Томенчук Б. Персональна сторінка. Режим доступу:
<https://www.facebook.com/profile.php?id=100004695795964>
7. Фурса Н. Персональна сторінка. Режим доступу:
<https://www.facebook.com/nataalkafursa>